

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της Τσιώλη Χριστίνας

Αρ. Μητρώου:

Θέμα: Περιληπτική απόδοση του βιβλίου

***«Οι φτωχοί και ο κοινωνικός δεσμός στο Δυτικό
Μεσαίωνα»***

Συγγραφέας: Αλίκη Βαξεβάνογλου

Επιβλέπων καθηγητής : Νικόλαος Καραπιδάκης

ΟΙ ΦΤΩΧΟΙ ΚΑΙ Ο ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΔΕΣΜΟΣ ΣΤΟ ΔΥΤΙΚΟ ΜΕΣΑΙΩΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η φτώχεια χαρακτηρίζεται από την απουσία επαρκών βιοποριστικών μέσων. Τα μέσα βιοπορισμού και η επάρκεια, προσδιορίζονται ιστορικά από κάθε συγκεκριμένη κοινωνία και αφορούν τον εκάστοτε πυρήνα της. Φτωχοί είναι οι άνεργοι σε κοινωνίες μισθωτών, οι ακτήμονες σε κοινωνίες μικροκληρούχων, οι ανέστιοι σε κοινωνίες ιδιοκτητών, οι αδέσποτοι σε κοινωνίες ποικίλων μορφών υποτελούς εξάρτησης. Η φτώχεια, παρότι υπάρχει σ' όλες τις κοινωνίες, δεν είναι μία «φυσική» κατάσταση αλλά απόρροια ευρύτερων πολιτικών και κοινωνικών συσχετισμών. Στα τέλη του Μεσαίωνα περίπου επικράτησε ο διαχωρισμός των φτωχών σε καλούς και κακούς. Οι πρώτοι, είχαν δικαίωμα στήριξης ενώ οι δεύτεροι τιμωρούνταν. Τότε περίπου διαμορφώθηκαν οι πολιτικές εγκλεισμού και καταναγκαστικής εργασίας, που θα καταλήξουν τον 16^ο αιώνα σε φυλακές για φτωχούς. Το βιβλίο εξετάζει την απόλυτη φτώχεια σε άτομα και ομάδες που δεν είναι σε θέση ν' ανταπεξέλθουν ούτε στις πιο βασικές τους ανάγκες. Διαβάζοντάς το, δίνεται η δυνατότητα στον αναγνώστη να κατανοήσει την κοινωνία του Μεσαίωνα και τους μηχανισμούς της. Η περίληψη που ακολουθεί, αποδίδει τα βασικά σημεία και νοήματα κάθε υποενότητας, στηρίζεται στον ιστορικό λόγο της συγγραφέως και διατηρεί τη δομή του βιβλίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ΧΩΡΟΔΕΣΠΟΤΕΙΑ ΚΑΙ Ο ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Με τη διάλυση της Καρολίγγειας αυτοκρατορίας και σταδιακά από το 10^ο αιώνα, επεκτείνεται σε όλη την εξαγροτισμένη μεσαιωνική κοινωνία της Δ. Ευρώπης η χωροδεσποτεία. Βασική οικονομική μονάδα- κόμβος εξουσιών ριζωμένων στη γη της υπαίθρου - η χωροδεσποτεία, οργανώνει και ορίζει τις μεσαιωνικές κοινωνίες. Θεμελιακή της πρωτοτυπία, η απόλυτη ταύτιση της εξουσίας επί της γης και επί των ανθρώπων. Δεμένοι με τη γη που εργάζονται οι αγρότες βιώνουν την απόλυτη κοινωνική υποταγή, ενώ οι χωροδεσπότες,- κυρίαρχοι γαιών και ανθρώπων-κατευθύνουν προς τους οίκους τους το πλεόνασμα της εργασίας των χωρικών. Η ιδέα του δεσπότη προστάτη των αδυνάτων τίθεται σε διερεύνηση.

To dominium

Η κυριαρχία των χωροδεσποτών αναλύεται πολυεπίπεδα. Η αποδυνάμωση της κεντρικής εξουσίας επιτρέπει στους αφέντες τη συγκέντρωση δύναμης και άσκησης πολλών και διαφορετικών μορφών εξουσίας. Δικάζουν, αστυνομεύουν, φροντίζουν την άμυνα, τον πόλεμο, την οδοποιία και άλλες παραγωγικές δομές όπως φούρνους,

πατητήρια κ.λπ. .Πρόκειται για μια αργή μετατόπιση από το δημόσιο στο ιδιωτικό που θα κρατήσει δύο αιώνες. Η οικειοποίηση όλων αυτών των τίτλων και ιδιοτήτων δημιουργεί κανάλια φορολόγησης αρμέγοντας συνεχώς και με πολλούς τρόπους τους ανθρώπους τους προς ίδιον όφελος.

Οι χωρικοί

Οι χωρικοί ενσωματωμένοι στο χωροδεσποτικό σύστημα και στη λογική του, κατέχουν τυπικά ένα κλήρο που τον καλλιεργούν οικογενειακά, πληρώνουν μίσθωμα για αυτόν και παράλληλα παραχωρούν μέρος της παραγωγής. «Στον ελεύθερο χρόνο τους» συμμετέχουν σε αγγαρείες που ορίζει ο αφέντης, άλλοτε με την απειλή όπλων και άλλοτε επικαλούμενος ήθη και έθιμα, ο χωροδεσπότης χρησιμοποιεί τους χωρικούς κατά το δοκούν, ασκώντας με μέτρο τη βία ώστε να μην στραφούν εναντίον του αλλά να ζουν με το φόβο του. Οι χωρικοί ως μέρος της φύσης της χωροδεσποτείας εύρισκαν τρόπους ενίσχυσης της τροφής τους απλώνοντας ελάχιστα το χέρι τους στα αγαθά που πρόσφερε το περιβάλλον(κυνήγι, ψάρεμα, φρούτα, καρποί) τα οποία ανήκαν στον αφέντη όπως ο ίδιος είχε ορίσει.

Νέες μορφές οικιστικής και κοινωνικής οργάνωσης

Τα πολλαπλά αγροτικά οφέλη ενδεδυμένα το μανδύα του εθίμου, γίνονται αποδεκτά από τους χωρικούς και έτσι διατηρείται η κοινωνική ειρήνη. Ως συνέπεια της παραμονής των ανθρώπων εντός της χωροδεσποτείας, είναι η δημιουργία νέων μορφών οικιστικής οργάνωσης. Οι άνθρωποι σε κοντινή ακτίνα από το κάστρο δημιουργούν μόνιμους οικισμούς με εκκλησία και νεκροταφείο. Πρόκειται για θεμελιώδη ανατροπή που θα ορίσει το πλαίσιο της αγροτικής ζωής για πολλές εκατονταετίες και θα δημιουργήσει το δίκτυο των χωριών που υπάρχουν έως σήμερα. Το νέο κοινωνικό και πολιτιστικό μόρφωμα πέρα από τις στενές και ευρύτερες συγγενικές σχέσεις, συγκροτείται γύρω από κοινές θρησκευτικές πρακτικές , κοινή οργάνωση αγροτικών εργασιών αλλά και γύρω από την ανάγκη εκπροσώπησης και διαπραγμάτευσης με τον αφέντη. Το κλασικό μοντέλο του μεσαιωνικού χωριού εμφανίστηκε γύρω στον 11^ο αιώνα με τον σταδιακό εγκυτταρισμό των αγροτικών ομάδων.

Ειρήνη του Θεού

Στα τέλη του 10^{ου} αιώνα στη νότια Γαλλία σχηματίζονται τα Συμβούλια της Ειρήνης του Θεού. Στο όνομα της χριστιανικής πίστης και με την απειλή της κόλασης τα Συμβούλια κατορθώνουν να θέσουν κάποιους κανόνες στις έριδες μεταξύ των οπλοφορούντων χωροδεσποτών. Προστατεύουν τους αγρότες και την εκκλησιαστική περιουσία από λεηλασίες και καταστροφές και στρέφουν την πολεμική ενέργεια των κοσμικών σε αλλότρια, αλλόθρησκα εδάφη στηρίζοντας την οικονομική ανάπτυξη.

Η οικονομική ανάπτυξη

Γύρω στον 11ο αιώνα παρατηρείται σταδιακή δημογραφική και οικονομική απογείωση και τα χωριά γίνονται πυλώνες ανάπτυξης και προστασίας του απλού ανθρώπου. Ο άνθρωπος επεμβαίνει και κυριαρχεί στο φυσικό περιβάλλον επεκτείνοντας τις καλλιεργημένες γαίες και περιορίζοντας χέρσα εδάφη, έλη και δάση. Το κέρδος της όλης προσπάθειας καταλήγει στα χέρια των ισχυρών αρχόντων ,ενώ η ζωή των χωρικών παραμένει σε χαμηλό επίπεδο.

Αναδιάταξη κοινωνικών σχέσεων

Η οικονομική άνθιση συνοδεύτηκε από επαναπροσδιορισμό των κοινωνικών σχέσεων. Αρκετοί κοσμικοί και εκκλησιαστικοί χωροδеспότες αντιλαμβανόμενοι το κέρδος που θα τους προκύψει με την παραχώρηση μικρών προνομίων στους χωρικούς, προχωρούν στη κωδικοποίηση και τη γραπτή αποτύπωση αυτών των προνομίων σε "χάρτες ελευθερίας". Οι χωρικοί απαλλάσσονται από τις αγγαρείες και τον κεφαλικό φόρο και έχουν σταθερό ενοίκιο για την παραγωγή τους. Τα χωριά επεκτείνονται, οι εκχερσωμένες εκτάσεις καλύπτουν τις ζωτικές τους ανάγκες και οι χωρικοί αποκτούν αλληλέγγυες σχέσεις έναντι των χωροδεσποτών. Οι ισχυροί χωροδεσπότες παραχωρώντας ψίχουλα ισχυροποιούν την εξουσία τους και έχουν καλύτερο φορολογικό έλεγχο επί της παραγωγής.

To inecclesiamento

Η εκκλησία ισχυροποιεί και αναβαθμίζει το ρόλο της εντός της χωροδεσποτείας και γίνεται κύτταρο κοινωνικής ενσωμάτωσης του πληθυσμού. Ναός, νεκροταφείο και θρησκευτικές δραστηριότητες γίνονται σημεία αναφοράς στη ζωή των χωρικών δίνοντας νόημα και σκοπό στον αέναο ετήσιο κύκλο της σκληρής χειρωνακτικής εργασίας. Οι ναοί μετατρέπονται σε μνημεία με βοηθητικούς χώρους και πολλαπλούς ρόλους. Γύρω τους επεκτείνονται οι οικισμοί και οι πληθυσμοί εντάσσονται συστηματικά στο διοικητικό και θρησκευτικό πλαίσιο των ενοριών.

Αλληλεγγύη και συλλογικότητα

Η ζωή του απλού ανθρώπου, εντός του χωριού και της ενορίας, χαρακτηρίζεται και καθορίζεται από μια σειρά συμπεριφορών συλλογικού και αλληλέγγυου χαρακτήρα. Σε ένα αγροτικό περιβάλλον που όλες οι εργασίες είναι χειρωνακτικές κάθε ζωή είναι πολύτιμη. Πέραν των συγγενικών σχέσεων σε όλο τους το εύρος, δημιουργήθηκαν αδεφότητες που τις βρίσκουμε αργότερα στις συντεχνίες των πόλεων και στις συλλογικότητες εντός των χωριών, για τη διεκπεραίωση αγγαρειών, τη συλλογή φόρων, την αποφυγή κινδύνων, την προστασία των αδυνάτων και την οργάνωση εορτών. Η διαδικασία αυτή της ενσωμάτωσης έδινε δύναμη και ελπίδα

στους ανθρώπους, τους προστατεύει από το φόβο και την αβεβαιότητα, από τις αυθαιρεσίες των ισχυρών και από τις δυσκολίες της επιβίωσης. Όσο ισχυροποιούνταν κάθε χωριό αντιμετώπιζε επάξια τις δυσκολίες, δημιουργούσε τους θρύλους του, τους ήρωές του, τα παραμύθια και τα έθιμά του, άφηνε το αποτύπωμά του στο χρόνο και το χώρο και οι χωρικοί του ένοιωθαν περήφανοι για τον τόπο καταγωγής τους. Όλα αυτά βοηθούσαν τους ανθρώπους να αντέξουν τη λεηλασία του κόπου τους από τους χωροδεσπότες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΝΤΙΦΑΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΔΟΞΑ, ΛΥΣΕΙΣ

Τα όρια του μεσαιωνικού κόσμου

Η μεσαιωνική δύση ακροβατεί μονίμως σε εύθραυστες ισορροπίες, εξαρτάται απόλυτα από τη γη, τα καιρικά φαινόμενα, τις υποτυπώδεις τεχνικές καλλιέργειας και λειτουργεί με όρους κλειστής φυσικής οικονομίας. Κάθε κοινότητα χωρικών βασίζεται στις δικές της δυνάμεις για να πετύχει την επιβίωση. Το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής χάνεται από τα χέρια των παραγωγών. Το 40%-50% της ετήσιας παραγωγής είναι φόροι, το 20% είναι σπορά και επιβιώνουν με ό,τι απομένει. Εκκλησιαστικοί και κοσμικοί άρχοντες έχουν δέσει το σύνολο του πληθυσμού με τη γη χρησιμοποιώντας το παράλληλα και στις πολεμικές τους επιχειρήσεις. Ο άνθρωπος είναι ανυπεράσπιστος στην κακή σοδειά, στις σιτοδείες, τους λιμούς και τις επιδημίες. Εύκολα δημιουργούνται μετακινούμενες μάζες ανθρώπων που αποκαλούνται «φτωχοί». Πρόκειται για μια κατηγορία που περιλαμβάνει διάφορα είδη ανθρώπων που περιφέρονται και επιβιώνουν δύσκολα κατοικώντας εκτός χωριών σε δάση και περάσματα αναπτύσσοντας παραβατική συμπεριφορά.

Η εκκλησιαστική ελεημοσύνη

Εκτός από τις παραδοσιακές μορφές αλληλεγγύης υπάρχουν κάποια πρόσθετα συστήματα πρόνοιας για όσους βρίσκονται σε ανάγκη. Πρόκειται για την άσκηση ελεημοσύνης, θεμελιακή προϋπόθεση για τη σωτηρία της ψυχής και η βοήθεια αυτή είναι αρμοδιότητα της Χριστιανικής εκκλησίας. Τα σπίτια των επισκόπων ή τα κτίρια δίπλα στις εκκλησίες γίνονται χώροι ελεημοσύνης των φτωχών. Στον καθαρά αγροτικό μεσαίωνα τα μοναστήρια της υπαίθρου ενισχυμένα οικονομικά από την εκκλησιαστική χωροδεσποτεία είναι τόποι εξαγνισμού της ψυχής των μοναχών αλλά και βοήθειας των αδυνάτων.

Το αβαείο του Κλυνό

Το 910 στο Μακόν της κεντροανατολικής Γαλλίας ιδρύεται από τον πανίσχυρο δούκα της Ακουιτανίας, Γουλιέλμο τον Ευλαβή το Αβαείο του Κλυνό. Το συγκεκριμένο Αβαείο αποτελεί κλασσικό παράδειγμα που ακολούθησε το δείγμα του

Αγίου Βενέδικτου μεταρρυθμίζοντας την εκκλησία και αναδιοργανώνοντας το δυτικό μοναχισμό. Καθιέρωσε την ανεξαρτησία του από κοσμικούς άρχοντες και επισκόπους και έλαβε από τον Πάπα άδεια να γίνει τάγμα, το τάγμα των Βενεδικτίνων. Στενά συνδεδεμένο με την αριστοκρατία από όπου στρατολογεί τους μοναχούς του, το τάγμα αποκτά μεγάλη περιουσία. Ο Βενεδικτίνος μοναχός φοράει μαύρα ράσα και κατανέμει το χρόνο του στην προσευχή, τη λειτουργία, την ανάγνωση της Βίβλου και τη χειρωνακτική εργασία. Η βοήθεια προς τους φτωχούς είναι μέρος των υποχρεώσεών του. Στο Αβαείο του Κλυνύ και σε καθεμία από τις 18 αρχοντίες του συναντάμε 3 διακριτές λειτουργίες πρόνοιας και 3 κατηγορίες φτωχών. Η πρώτη ομάδα φτωχών είναι ολιγάριθμοι, ζει στο μοναστήρι και επιβιβαιώνει με την παρουσία της τον κανόνα. Η δεύτερη ομάδα είναι φτωχοί οδοιπόροι που δέχονται φιλοξενία για μια νύχτα στο ελεονομείο του μοναστηριού που διαθέτει και ξενώνα φιλοξενίας για διαπρεπείς ταξιδιώτες . Η Τρίτη και μεγαλύτερη ομάδα συγκεντρώνεται έξω από το μοναστήρι, σε συγκεκριμένες ημερομηνίες του χριστιανικού εορτολογίου, όπου διανέμονται ρούχα και τρόφιμα. Το τάγμα του Κλυνύ απέκτησε τεράστια οικονομική δύναμη, ίδρυσε και μεταρρύθμισε εκατοντάδες μοναστήρια και δημιούργησε θυγατρικούς οίκους σε όλη την Ευρώπη. Κίνητρο της εξάπλωσης είναι να καταστεί το Κλυνύ από Αβαείο σε οικουμενική εκκλησία. Επινοεί νέους κανόνες που θα θεσπιστούν σε μεγάλο μέρος του μοναστηριακού δικτύου και θα συμβάλει στην ομογενοποίηση των πρακτικών του δυτικού μοναχισμού. Τον 11^ο αιώνα θα συμμετάσχει στη Γρηγοριανή μεταρρύθμιση. Κατευθύνει τους περιθωριακούς που αυξάνονται δραματικά είτε προς το μοναστικό βίο είτε προς τις σταυροφορίες περιορίζοντας κάπως το πρόβλημα. Κατά το 12^ο αιώνα εντοπίζεται μια τάση ενίσχυσης της ελεημοσύνης με συστηματικότερη διάθεση του ενός τετάρτου της εκκλησιαστικής δεκάτης υπέρ των φτωχών. Παράλληλα αναδιοργανώνονται ποικίλα φιλανθρωπικά ιδρύματα τα DOMUS DEI και HOSPITALE PAUPERUM. Ένα ετερόκλητο πλήθος δυστυχισμένων φιλοξενείται στους χώρους χωρίς δυνατότητα θεραπευτικής λειτουργίας. Πολλαπλασιάζονται τα κέντρα πρόσκαιρης φιλοξενίας κατά μήκος οδικών αρτηριών που αρχικά φιλοξενούσαν προσκυνητές των επαρχιακών αλλά και των μεγάλων προσκυνημάτων προς τη Ρώμη, τους Αγίους τόπους και αλλού. Ως το 13^ο αιώνα οι διάφορες κατηγορίες φτωχών επιβιώνουν εντός της χωροδεσποτείας με την προνοιακή δράση των μοναστηριών και των ιδρυμάτων φιλανθρωπίας.

Το παράδοξο της ελεημοσύνης

Ο μεσαίωνας είναι μια εποχή παγερά αδιάφορη απέναντι στην εξαθλίωση του πληθυσμού .Η δουλεία, η πείνα, ο λιμός, οι επιδημίες είναι συνδεδεμένα με την μοίρα των μαζών. Ακόμα και οι Βενεδικτινοί μοναχοί αυτοαποκαλούνται, οι φτωχοί του Χριστού, για συμβολικούς λόγους, γιατί προέρχονται όλοι από την ισχυρή τάξη των milites, με μεγάλη χωροδεσποτική περιουσία και ακριβό οπλισμό. Μετά τη χειροτονία τους αποχωρίζονται οπλισμό και περιουσία αλλά απολαμβάνουν συλλογικά τον πλούτο τους εντός του μοναστηριού. Οι μοναχοί διάγουν άνετο και αργόσχολο βίο αρχόντων με συμβολική συμμετοχή στη χειρωνακτική εργασία ώστε να τηρούν τους κανόνες του τάγματος. Για τις βαριές χειρωνακτικές εργασίες της μοναστικής χωροδεσποτείας υπάρχουν οι δουλοπάροικοι και μια ειδική κατηγορία μοναχών οι

λαϊκοί αδελφοί. Η β' κατηγορίας μοναχοί δεν συμμετέχουν στη σύναξη, τη χορωδία και στις υπηρεσίες του Αγίου Βήματος καθότι αγράμματοι. Η κάθε είδους δυστυχία που πλήττει τον αδύνατο πληθυσμό αποδίδεται σε θεία τιμωρία λόγω των αμαρτιών του. Άλλωστε αυτά είναι δεινά κυρίως των φτωχών γι' αυτό και ξάφνιασε η μαύρη πανώλη τους πάντες με την αδιακρίσία της στο θάνατο! Η ελεημοσύνη υπάρχει ως κοινωνική πρακτική για προσωπική εξιλέωση και επιβεβαίωση, γιατί τα αίτια της φτώχειας και της εξαθλίωσης ουδέποτε απασχόλησαν τους πλούσιους κοσμικούς και κληρικούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΤΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΟΥ ΦΕΟΥΔΑΡΧΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Η γενικευμένη έξω-οικονομική κυκλοφορία αγαθών και υπηρεσιών

Στη διάρκεια του πρώιμου μεσαίωνα το εμπόριο και η χρήση χρήματος συρρικνώνονται. Υπάρχουν όμως άφθονες ανταλλακτικές δραστηριότητες πλούτου, αγαθών και υπηρεσιών στις διάφορες κοινωνικές ομάδες, που δεν υπόκεινται σε οικονομικούς κανόνες αλλά αποκλειστικά σε κοινωνικούς. Οι ανθρωπολογικές προσεγγίσεις ορίζουν ως Δώρο τη συγκεκριμένη πρακτική και η επιταγή ανταπόδοσης αποτελεί θεμελιακής σημασίας τρόπο κοινωνικής συνοχής. Το μεσαίωνα η βάση της οικονομίας είναι η αγροτική παραγωγή. Το μεγαλύτερο μέρος της προορίζεται για κατανάλωση από πλούσιους και φτωχούς, ενώ το υπόλοιπο μπαίνει σε κυκλοφορία στο πλαίσιο ανταλλακτικών δραστηριοτήτων. Εκτός του ανταλλακτικού εμπορίου υπήρχε αρκετά συχνά και η εξωεμπορική συναλλαγή, είτε με χρήση βίας (κλοπές, λάφυρα, λεηλασίες), είτε με βάση ένα κοινωνικό κανόνα δοσίματος και ανταπόδοσης. Δεν πρόκειται για οικονομικές συναλλαγές αλλά για κοινωνικές πρακτικές που εμπεριέχουν και οικονομικά μεγέθη. Στη διάρκεια του Μεσαίωνα οι περισσότερες οικονομικές λειτουργίες βρίσκονται ενσφηνωμένες στο λαβύρινθο των κοινωνικών σχέσεων. Η βασική προσταγή, ο μείζων ηθικός και κοινωνικός κανόνας είναι πως όλοι πρέπει να δίνουν και όλοι να δέχονται, ανταλλακτικές πρακτικές συνδεδεμένες με άρρητους κοινωνικούς κανόνες δοσίματος και ανταπόδοσης με βάση συγκεκριμένα ήθη και έθιμα κάθε κοινότητας.

Οι αγροτικές ομάδες

Οι αγροτικές κοινότητες επιβιώνουν χάρη στην αλληλεγγύη, την αλληλοβοήθεια και την αδιάκοπη ανταλλαγή εξυπηρετήσεων και υλικών αγαθών. Δυνατότητες αποσυμπίεσης ή παράκαμψης της χωροδεσποτικής φορολόγησης είναι περιορισμένες καθώς τα φυσικά και τεχνικά όρια της παραγωγής είναι δεδομένα και η κοινωνική και φυσική αναπαραγωγή κάθε οικογένειας είναι μοναδικός στόχος. Οι κάτοικοι μιας ενορίας, ενός χωριού βασιζόταν στη συγγένεια, την εγγύτητα, την ομοιότητα και η ανταλλαγή περιλάμβανε πληθώρα ειδών, από νύφες προς αναπαραγωγή μέχρι μια χούφτα κάστανα για να μην πεθάνει από πείνα ένα φτωχό ορφανό. Η ανταπόδοση ήταν αντίστοιχα πολύμορφη, ανάλογα με την ανάγκη του δότη, την εποχή, τον καιρό,

την πίεση της συγκομιδής. Όλα αυτά τα δούναι και λαβείν έδεναν τους κατοίκους μιας αγροτικής κοινότητας με σχέσεις και δεσμούς ,που βασίζονταν στην εντιμότητα του λόγου και στην τήρηση της υπόσχεσης. Διότι κάθε οικογενειακή μονάδα εξαρτάται από τις άλλες οικογένειες συγγενών ,γειτόνων, συγχωριανών τόσο για τη βιολογική της συνέχεια, όσο και για την κοινωνική επιβίωση. Σε πολλές περιοχές η επιταγή της συλλογικότητας και της αλληλεγγύης είναι τόσο ισχυρή που η αθέτησή της οδηγεί στον αποκλεισμό.

Οι ισχυροί

Για τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα οι σχέσεις αλληλεγγύης και ανταλλαγής δεν περιορίζονται στα όρια του χωριού κι αποκτούν άλλη βαρύτητα. Η σύναψη γαμήλιων δεσμών αποτελεί ενίοτε τη συμβιβαστική κατάληξη ενός πολέμου φατριών ή συνιστά ένα ειρηνικό μέσο απόκτησης νέων γαιών προσόδων, κάστρων και πρόσθετου πλούτου. Το Φέουδο και οι δεσμοί υποτέλειας που συνδέουν τα μέλη της άρχουσας τάξης αποτελεί παράδειγμα γενικευμένης κυκλοφορίας πλούτου και εξαρτήσεων εντός του σφιχτού πλέγματος των μεσαιωνικών κοινωνικών σχέσεων.

Το φέουδο δινόταν από τον ισχυρότερο άρχοντα δεσπότη στον υποτελή άρχοντα ως ανταμοιβή για την έκφραση πίστης του και της παροχής των υπηρεσιών. Ως φέουδο μπορούσε να είναι μια μεγάλη έκταση γης μαζί με ανθρώπους και ζώα, είσπραξη φόρων, τελωνειακών δασμών κ.ά. Η δημόσια τελετουργία του προσκυνήματος επισφραγίζει το γεγονός στη μνήμη. Αυτές οι σχέσεις υποτέλειας ενισχύουν τη δύναμη ελέγχου των ισχυρών έναντι των αδυνάτων σε γη ,αξιώματα και εξουσία κι επιπλέον δημιουργούν εκλεκτικές συγγένειες καθοριστικής βαρύτητας. Κάθε ισχυρή οικογένεια διαθέτει ένα εκτεταμένο δίκτυο ψευδο-συγγενών , δηλαδή συμμάχων ισότιμων και υποτελών ταυτόχρονα. Είναι όλοι ευεργετημένοι και υπόχρεοι και διαμορφώνουν ένα δίκτυο διαφύλαξης και αναπαραγωγής της κοινωνικής ιεραρχίας.

Η τιμή του μεσαίωνα αθροίζει τις διασυνδέσεις, τη φήμη και το κύρος που μετουσιώνονται σε γαίες, δουλοπάροικους κι αξιώματα. Κατακερματισμένες κι ανταγωνιζόμενες οι κυρίαρχες ομάδες συνδιαλέγονται μέσω μιας αμοιβαίας ανταλλαγής πλούτου και υπηρεσιών. Δημιουργούν ένα άτυπο κοινωνικό συμβόλαιο, που διαρθρώνεται γύρω από το Δώρο ,την επιταγή της ανταλλαγής και τους άγραφους κανόνες υποχρέωσης και ανταπόδοσης. Για τον άρχοντα υποτελή, ένοχο προδοσίας, απέναντι στον άρχοντα αφέντη ,ποινή ήταν η κατάσχεση του φέουδου, η εξορία ή ο θάνατος. Το Δώρο για τους αριστοκράτες σημαίνει επίδειξη πλούτου και σπατάλης. Ο πλούτος δεν είναι αυτοσκοπός ξοδεύεται και προβάλλεται εμφαιτικά δημοσίως μέσω πολυτελών δαπανών και τελετών. Οι δεσμοί επιβεβαιώνονται τακτικά με πλούσιες τελετουργίες επισφράγισης της φιλίας ή της υπόσχεσης μη επίθεσης. Σ' όλον αυτό το δεσμό συμμετέχουν και οι ισχυροί εκκλησιαστικοί παράγοντες με το δικό τους πλούτο και γίνονται μέλη αυτών των συμμαχιών περιβάλλοντάς τες με την ανάλογη θεία χάρη. Η εκκλησία ωφελείται μέσω προσφορών γης σε μοναστήρια και οι ισχυροί έρχονται πιο κοντά στη θεϊκή ιδιότητα. Οι μόνοι που διατηρούν την ιδιότητά τους απαράλλαχτη είναι οι απλοί άνθρωποι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ Ο ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Η γενικευμένη κυκλοφορία και ο «εκχριστιανισμός» της: η caritas

Στη διάρκεια του 12^{ου} και 13^{ου} αιώνα η πίστη στην εκκλησία κοινωνικοποιείται και γίνεται θεσμός. Η εκκλησία προσαρμόζεται έξυπνα σε μια καλά δομημένη φεουδαρχική κοινωνία, στο επίπεδο των θεμελιακών κοινωνικών αξιών. Η πίστη, ήταν αρχικά πίστη στους άλλους και είχε μορφή διαπροσωπικών σχέσεων, κοινωνικών δεσμεύσεων και δεσμών ανταπόδοσης. Η εκκλησία ως εκπρόσωπος του συνόλου των χριστιανών και ως εγγυήτρια της τήρησης των παραδόσεων μετατρέπεται σε αποδέκτη της πίστης που τη θεμελιώνει με τα μυστήρια, κυρίως της βάπτισης, όπου νέα μέλη ενισχύουν τη χριστιανική κοινότητα λαμβάνοντας τη θεία ευχαριστία. Η ευλάβεια, από το στενό οικογενειακό περιβάλλον μεταφέρεται στα θεία και το κοσμικό πολιτικό λεξιλόγιο συγχέεται με το θρησκευτικό. Η εκκλησία ριζώνει στα εγκόσμια, οι κοινωνικές πρακτικές εμποτίζονται με χριστιανικούς συμβολισμούς και οι σχέσεις που δομούν την άρχουσα τάξη συνδέονται σταδιακά με τις χριστιανικές αρετές, της πίστης (fides), της ευλάβειας (pieta) και κυρίως της caritas.

Η caritas τον μεσαίωνα είναι υπέρτατη κοινωνική και θρησκευτική αξία. Ορίζει την αδελφοσύνη των χριστιανών και διέπει τις σχέσεις Θεού και ανθρώπων.

Όλες οι πρακτικές γενικευμένης και γενναιόδωρης ανταλλαγής, απαραίτητες στο μεσαιωνικό κόσμο για τη διαφύλαξη της ενότητας και της ειρήνης, εκχριστιανίζονται, αποκτούν την προτίμηση του Υψίστου και είναι προϋπόθεση για τη θεϊκή στήριξη. Αποκτούν μια αναβαθμισμένη, πολλαπλή και μεταβαλλόμενη σημασία κοινωνική, θεσμική και πνευματική γιατί η τήρησή τους ταυτίζεται με τη μετά θάνατον μοίρα και τη σωτηρία της ψυχής. Η caritas σχετίζεται και με την ελεημοσύνη και την ευσπλαχνία προς τους φτωχούς και τους αδύναμους, που η χριστιανική θρησκεία τους τοποθετεί στο κέντρο της θεϊκής τάξης και προϋποθέτει την ελεημοσύνη τους στο δρόμο προς τον παράδεισο θέτοντάς τους και σε περίοπτη θέση στο κύκλωμα των ανταλλακτικών πρακτικών, εξασφαλίζοντας έτσι την αιώνια ζωή. Για την εκκλησία, τον επίσημο μεταφραστή της Βίβλου, οι φτωχοί και η φτώχεια είναι πρωτίστως μια πνευματική κατάσταση που ταυτίζεται με την ταπεινοφροσύνη, παρά μια δύσκολη κοινωνική κατάσταση. Η εκκλησία διαθέτει την ευχέρεια να σχολιάζει τα ευαγγελικά εδάφια και να τα προσαρμόζει σε προ- υπάρχουσες κωδικοποιημένες κοινωνικές πρακτικές, επιτυγχάνοντας ή νομιμοποιώντας κάθε φορά δικές της συμπεριφορές κυρίως προς τους απλούς ανθρώπους. Η caritas τον μεσαίωνα είναι η ουσία του κοινωνικού δεσμού που έχει αποκτήσει σπουδαία θρησκευτική και μεταφυσική διάσταση.

Θρησκεία, Εκκλησία και οι σταδιακές κατακτήσεις

Η εκκλησία εν είδη κράτους ισχυροποιεί και θεσμοθετεί την παρουσία της στο όνομα της χριστιανοσύνης και αποτελεί παράγοντα σταθερότητας σε μια κατακερματισμένη εξουσία βασιλέων και φεουδαρχών.

Μεταξύ 8^{ου} και 12^{ου} αιώνα η εκκλησία δεν είναι απλά το σύνολο των πιστών και των λατρευτικών συνηθειών, αλλά ενσωματώνει το μεσαιωνικό κόσμο, καθορίζοντας και διαμορφώνοντας ιδεολογικά και πολιτικά συστήματα και ελέγχοντας το σύνολο της κοινωνίας.

Η οικοδόμηση του εκκλησιαστικού θεσμού θα γίνει σταδιακά μέσα από μακρόπνοες διαδοχικές μεταρρυθμίσεις, όπως η μοναστική του 10^{ου} και αργότερα η γρηγοριανή του 11^{ου} αιώνα. Μεταμορφώνεται σε καθολικό θεσμό που κυριαρχεί ποικιλοτρόπως στη κοινωνία, κατασκευάζει, εμποδώνει και επιβάλλει ιδεολογικές παραστάσεις, πρακτικές και πρότυπα.

Ο μοναστικός βίος με χαρακτηριστικότερους τους Βενεδικτίνους μοναχούς, γίνεται υπέρτατο πρότυπο για κάθε τάξη που ζητά λύτρωση. Τελετουργίες όπως η χωροδεσποτική, εμπλουτίζονται με θρησκευτικά σύμβολα και καθίστανται ιερές κατ' αναλογία των ιερών μυστηρίων. Καθώς ισχυροποιείται ξεκαθαρίζει τις εκκλησιαστικές από τις κοσμικές αρμοδιότητες.

Η αυτόνομη μονή του Κlynύ δίνει το παράδειγμα ώστε καθετί εκκλησιαστικό να φύγει από την εξουσία και την κατοχή των φεουδαρχών, που ως τότε σφετεριζόταν τις ιδιοκτησίες τους. Η εκκλησία διαχωρίζει τις διαπλεκόμενες σχέσεις που ίσχυαν και επινοεί διακριτούς ρόλους και τρόπους για το ιερό και το κοσμικό, κάνοντας μια συστηματική εκκαθάριση, που την καθιερώνει σε κυρίαρχο, μοναδικό, οικουμενικό θεσμό του Μεσαίωνα. Η εκκλησία καθιερώνει ως εκκλησιαστικό, το φόρο της δεκάτης, που μετά το β' μισό του 11^{ου} αιώνα, η μη απόδοσή του επιφέρει σοβαρές ποινές στη χριστιανική κοινότητα σε σχέση με τη σωτηρία της ψυχής της. Γίνεται πανίσχυρη με αυτόνομη υπόσταση που την επιβάλλει στην κοινωνία. Ερμηνεύει κατά βούληση τις βουλές του Κυρίου και πείθει με θεμιτά και αθέμιτα μέσα το ποίμνιο, δίχως να διστάζει να υιοθετεί μορφές ισχύος, κοσμικού χαρακτήρα, όπως ο πόλεμος.

Ο πόλεμος, οι συγκρουσιακές μεσαιωνικές δομές και η διευθέτηση των διενέξεων

Ο πόλεμος είναι δομικό στοιχείο του φεουδαρχικού συστήματος του 11^{ου} αιώνα. Η αριστοκρατία «φεουδαρχοποιείται», το σύνολο σχεδόν της λαϊκής άρχουσας τάξης είναι πολεμιστές κι όλοι τους βρίσκονται ενταγμένοι ως σύμμαχοι σε ανταγωνιστικά δίκτυα.

Σε περίπτωση πολέμου κάθε άρχοντας- κυρίαρχος συμμετέχει στον πόλεμο κινητοποιώντας τους άρχοντες υποτελείς του με τους στρατούς τους.

Οι διευθετήσεις των διαφορών των ισχυρών ομάδων για ζητήματα γαιοκτησίας, δικαιωμάτων, προνομίων, τιμής ή κύρους δεν λύνονται με τον πόλεμο αλλά μέσω της επιλογής διαιτητών και με τη στήριξη συμμάχων και συμβούλων. Κάθε υποτελής δεσπότης πέραν της στρατιωτικής του συνδρομής προς τον άρχοντα-κυρίαρχο, οφείλει να συμμετέχει ως σύμβουλος και παραστάτης του άρχοντά του και στο δικαστήριο όταν κρίνονται φεουδαρχικές υποθέσεις. Οι αντίδικοι εξετάζονται κατ'

αντιπαράσταση και μέσα από ατέρμονες μακρυγορίες επιδιώκεται συμβιβασμός. Συμμετέχει όλη η τοπική κοινότητα, εκκλησιαστικοί παράγοντες, πρίγκηπες, επίσκοποι και η σύγκρουση μετατρέπεται σε συσχετισμό δυνάμεων. Ο ανταγωνισμός των ισχυρών ελίτ ήταν μόνιμος και η κοινωνική συνοχή των αρχουσών ομάδων συνεχώς μεταβαλλόμενη.

Όταν τα δικαστήρια αποτυγχάνουν να δώσουν λύση, στρέφονται προς τον Ύψιστο ως τελευταίο διαιτητή οργανώνοντας επί τούτου ειδικό θρησκευτικό τελετουργικό. Η θεοδικία «ordalie» περιλάμβανε μονομαχίες μέχρι θανάτου, άθλους και απάνθρωπες δοκιμασίες οδηγώντας τους αντιδίκους σε προσωρινό συμβιβασμό, αφού βεντέτες, αντιπαραθέσεις και πόλεμοι ποτέ δεν έληγαν.

Η πολεμοχαρής κουλτούρα του μεσαίωνα συμπεριελάμβανε και την εκκλησία όπου μοναχοί συμμετείχαν ενεργά σε αντιπαραθέσεις για να προστατεύσουν εκκλησιαστικές κτήσεις ή να ξεπλύνουν προσβολές χρησιμοποιώντας άλλοτε συμβιβασμό κι άλλοτε αφορισμούς, επίκληση της καταστροφικής δύναμης του Θεού, άρνηση ταφής ακόμη και εξευτελισμού των ιερών λειψάνων αγίων για την επίτευξη του στόχου τους. Άρχοντες της γης και εκκλησιαστικοί στηρίζονται σε συμμαχικές ομάδες πολεμιστών για να εμπεδώσουν την κυριαρχία τους. Ένα μόνιμο συγκρουσιακό σύστημα που εκφράζει έναν κοινό κώδικα τιμής με κοινές αξίες που δεν συνέχει την αριστοκρατία με τον κλήρο αλλά χτίζει και αναπαράγει τον κοινωνικό ιστό σε βάρος των αγροτών. Ο πόλεμος, κινητοποιεί μερικές εκατοντάδες ιππότες ενώ τα αίτια των εχθροπραξιών είναι πάντα όμοια: έλεγχος γαιών και ανθρώπων, εκδίκηση για θέματα τιμής σε ένα αέναο κύκλο εκδίκησης και αντεκδίκησης στη λογική της βεντέτας. Η βεντέτα βασίζεται στην τιμή και κινητοποιεί το σύνολο των συγγενών και των συμμάχων τους άλλοτε σε βιαιότητες κι άλλοτε σε συμβιβασμούς. Ο πόλεμος σε κάθε του μορφή δομεί την άρχουσα τάξη ενδυναμώνει ή διαλύει συμμαχίες, επεκτείνει ή συρρικνώνει επικράτειες. Η γη δεν αποτελούσε ατομικό περιουσιακό στοιχείο αλλά είδος προς παραχώρηση με συμβόλαιο φεουδαρχικής υποτέλειας σε συμμάχους πολεμιστές ενισχύοντας τη στρατιωτική δύναμη κάθε αντιμαχόμενου δικτύου. Η γη μαζί με τους χωρικούς και την αξία που παράγουν είναι η κύρια μεσαιωνική πηγή οικονομικού πλούτου, γιατί ο πόλεμος, είναι ιδιαίτερα δαπανηρός τόσο στη προετοιμασία όσο και στη διεξαγωγή του. Η φορολόγηση των αγροτών εξοπλίζει τον άρχοντα ενώ τα στρατεύματα στο πέρασμά τους καταστρέφουν και αφανίζουν κόπους και ψυχές. Κάποιοι μοναχοί θα επιδιώξουν να ελέγξουν την αριστοκρατική βία με τα Συμβούλια της Ειρήνης του Θεού. Ένα «πολιτικό» κίνημα της εποχής που θα αλλάξει τις σχέσεις κληρικών και κοσμικών, ενώ στα πλαίσια της Γρηγοριανής μεταρρύθμισης θα επεκταθεί στο σύνολο της χριστιανοσύνης. Αρχικά ισχυροί επίσκοποι και αβάδες τιμωρούν με αφορισμό όσους καταστρέφουν εκκλησίες ή βλάπτουν κληρικούς ή αγρότες. Στη συνέχεια με χρήση ή μη των όπλων θα καταστήσουν ιερό οτιδήποτε άπτεται της εκκλησίας, κτίρια, γη, πρόσωπα, θεσμούς και θα προσφέρουν προστασία σε όλους τους αδυνάτους. Θα καθιερώσουν παύσεις πολέμου στις μεγάλες γιορτές των χριστιανών. Η εκκλησία μέσω της Ειρήνης του Θεού επιτυγχάνει μεθοδικά να φτιάξει τη δική της ιδιαίτερη χωροδεσποτεία. Εκχριστιανίζει τον πόλεμο και την ιπποτική ηθική θέτοντας πρωτοφανείς κανόνες και όρους και επεκτείνει την ισχύ της σε νέα πεδία. Ορίζει με νέο τρόπο τις δικαιοδοσίες του τι είναι ιερό, τα χρηστά ήθη, τις

συμπεριφορές, τους εκκλησιαστικούς χώρους, τα κτήματα και τα φορολογικά της δικαιώματα. Ανακατευθύνει τους πολεμοχαρείς φεουδάρχες σε επεκτατικούς πολέμους εκτός χριστιανικών συνόρων. Τα σταυροφορικά τάγματα δίνουν ιερό όρκο να μάχονται αποκλειστικά αλλόπιστους, να ζουν μοναχικό βίο σαν τους Βενεδικτίνους αλλά με χρήση όπλων. Οι ευλαβικές δωρεές των αρχόντων προς τα μοναστήρια πολλαπλασιάζονται ως θρησκευτικό ανάλογο του φέουδου. Η δωρεά εξασφαλίζει την πνευματική συνδρομή γιατί αφορά την ψυχή. Εισχωρώντας συστηματικά και κερδίζοντας έδαφος στους κοσμικούς χωροδεσπότες η εκκλησία εποικίζει το σύνολό της κοινωνίας.

Εξουσίες της πανίσχυρης μεσαιωνικής εκκλησίας επί της γης και του ουρανού

Η εκκλησία έχει μετασηματιστεί σε τεράστια χωροδεσποτική δύναμη με σημαντικά πάγια έσοδα που προκύπτουν από φόρους ή άλλους πόρους και λειτουργεί είτε ως θησαυροφυλάκιο είτε ως πιστωτικό ίδρυμα. Διαθέτει εκτεταμένο δίκτυο μοναστηριών με ανθηρή οικονομία λόγω εμπορικών συναλλαγών ,πλήθος εκκλησιών ,νεκροταφείων και ενορίες που καλύπτουν τις κοινωνικές ανάγκες σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Διαθέτει άφθονα επισκοπικά και μοναστικά σχολεία που προορίζονται για τα παιδιά της αριστοκρατίας, βιβλιοθήκες χειρόγραφων κι εργαστήρια γραφής κι αντιγραφής κειμένων. Κληρονόμος της γραφής και της ανώτερης παιδείας η εκκλησία ερμηνεύει τις γραφές, ενώ τα λατινικά είναι η επίσημη γλώσσα των ιερών κειμένων , των θρησκευτικών τελετουργιών , των θεολόγων και των μορφωμένων της εποχής .Σταδιακά διαμορφώνει ένα ιεραρχικά διατεταγμένο σύστημα στελέχωσης με κορυφή τον πάπα κι έσχατο άκρο τον παπά της ενορίας. Το ισχυρό αυτό σύστημα πλαισιώνει και επηρεάζει όλες τις κοινωνικές ομάδες. Οι διανοούμενοι κληρικοί θα παρέμβουν στα εγκόσμια διαχωρίζοντας στο όνομα του Θεού τους πιστούς σε τρεις κατηγορίες: Σ' αυτούς που προσεύχονται για τη σωτηρία όλων (oratores) , σ' αυτούς που πολεμούν για την προστασία του συνόλου (bellatores), και σ' αυτούς που εργάζονται για να θρέψουν το σύνολο (laboratories). Ο τριμερής διαχωρισμός αποσαφηνίζει και νομιμοποιεί τους κοινωνικούς συσχετισμούς υπενθυμίζοντας κατά διαστήματα στους laboratories πως η δεκάτη που καταβάλουν ως εκκλησιαστικό φόρο είναι επιθυμία του Υψίστου.

Η γρηγοριανή μεταρρύθμιση και ο εποικισμός της κοινωνίας

Με τη γρηγοριανή μεταρρύθμιση, η εκκλησία κατακτά και κυριαρχεί βαθμηδόν την κοινωνία, ο πάπας γίνεται απρόσβλητος και οικουμενικός κι εκλέγεται από καρδινάλιους. Η εκκλησία δεν αντιστοιχεί πλέον σ' ένα σύνολο πιστών αλλά μετατρέπεται σε θεσμό με πολλές ιερές πτυχές κι επιβάλλει μια αναδιάρθρωση σχέσεων μεταξύ κοσμικού και εκκλησιαστικού. Διευρύνει τις συμμαχίες της στην κατώτερη και μεσαία αριστοκρατία για να επιβάλλει τις μεταρρυθμίσεις της. Αντικαθιστά όλους τους επισκόπους και αρχιεπισκόπους που ήταν τοποθετημένοι από βασιλιάδες και επεκτείνει την ισχύ της μέχρι το διορισμό των απλών παπάδων. Διαμορφώνει σταδιακά ένα κοινωνικό χώρο που της ανήκει αποκλειστικά, ελέγχοντας όλα τα

εκκλησιαστικά αξιώματα. Με παπική εντολή κατοχυρώνεται η δεκάτη ως φορολογικό της δικαίωμα και απομακρύνει την αριστοκρατία από την εκκλησιαστική περιουσία περικλείοντας την στην κυριότητά της. Αφαιρεί το δικαίωμα γάμου στους ιερείς και καθιστά το γάμο ως άλυτο μυστήριο με απαραίτητη τη διαμεσολάβηση κληρικών. Επιβάλλει τη μονογαμία ως τρόπο ζωής και ορίζει κανόνες περί αιμομιξίας αποδιοργανώνοντας το σύστημα γαμήλιων πρακτικών των αριστοκρατών. Ελέγχει με τον τρόπο αυτό την κοινωνική αναπαραγωγή της αριστοκρατίας, παρεμβαίνει σε διαδικασίες διαδοχής των κοσμικών και γίνεται προτιμώμενος κληρονόμος περιουσιών. Οι νέες απαγορεύσεις σύναψης γάμων, θίγουν τα συμφέροντα των αριστοκρατών που χάνουν το προνόμιο σύναψης γάμων με συγγενικά πρόσωπα.

Η γρηγοριανή μεταρρύθμιση επαναπροσδιορίζει την εκκλησιαστική και κοσμική σφαίρα βάσει της σεξουαλικότητας. Οι κληρικοί είναι πλέον άγαμοι, αγνοί και πιο κοντά στα θεία, στα πρότυπα του μοναχισμού, καθώς οι γήινες απολαύσεις αμαρτίες και αναπαραγωγή ανήκουν στους κοσμικούς. Ελέγχει τα στάδια της ζωής των ανθρώπων, βάπτισμα, γάμος, θάνατος, επιβάλλει συστήματα συγγένειας, οργανώνει το χώρο με επισκοπές, μοναστήρια, ενορίες, ελέγχει το χρόνο με το εορτολόγιο, ελέγχει τη δικαιοσύνη, το εκπαιδευτικό σύστημα των μεσαιωνικών ανθρώπων συνολικά. Τον 11^ο αιώνα η εκκλησία διαμορφώνεται σε απόλυτο κυρίαρχο.

Εκκλησία και κοινωνία

Οι άνθρωποι του Μεσαίωνα ζουν καθημερινά με τον τρόπο της αμαρτίας, του θανάτου και της Κόλασης. Οι αριστοκράτες χριστιανοί υποκλίνονται ενώπιον της θεϊκής δύναμης με χέρια ενωμένα κι ορκίζονται αιώνια πίστη αναμένοντας ως επιβράβευση τη σωτηρία της ψυχής και μια θέση στον παράδεισο. Ο Θεός συμβουλευέται τους αρμόδιους για θέματα πίστης αγίους του, δικάζει λίγο πριν το θάνατο, ενώ οι δωρεές περιουσιών και πολύτιμων δώρων προς τα μοναστήρια, επηρεάζουν θετικά την τελική του κρίση, προς τον παράδεισο. Η εκκλησία έχει ρόλο διαμεσολαβητή μεταξύ ουρανού και γης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το αβαείο του Κλυνύ που αποκτά τεράστια περιουσία από δωρεές βασιλιάδων και ισχυρών ηγεμόνων από όλη την Ευρώπη που προσδοκούν τη σωτηρία της ψυχής τους. Το πλούσιο μοναστήρι διαχειρίζεται την περιουσία του με τους όρους της χωροδεσποτείας επιβάλλοντας στους πιστούς του φορολόγηση, αγγαρείες, σχέσεις υποτέλειας κ.α.

Αριστοκράτες και μοναχοί: μια ιδιαίτερη σχέση

Από τον 9^ο αι. αρχίζουν οι ισχυροί κοσμικοί τις δωρεές προς την εκκλησία με κορύφωση του φαινομένου τον 11^ο αι.. Οι ευλαβικές δωρεές αντιστοιχούν σε πλούτο εκπληκτικού μεγέθους τόσο σε γη όσο και πολύτιμα αντικείμενα ή υπηρεσίες. Μονάρχες, δούκες και βαρόνοι δώριζαν ολόκληρες περιοχές κυρίως σε μοναστήρια

Βενεδικτίνων και λιγότερο σε καθεδρικούς ναούς. Μετατρέπεται έτσι η εκκλησία στο μεγαλύτερο χωροδεσπότη της Ευρώπης χωρίς κληρονομικούς κατακερματισμούς.

Η ρωμαϊκή διαθήκη έχει αντικατασταθεί πλήρως από τις δωρεές για τη σωτηρία της ψυχής. Αριστοκρατία και εκκλησία αναπτύσσουν ένα πολυεπίπεδο σύστημα δεσμών με τη γη σε ρόλο συνεκτικού κρίκου. Οι μεταβιβάσεις γης ,σώζουν την ψυχή, συσφίγγουν σχέσεις ισχυροποιούν τη φεουδαρχία και καθιστούν την εκκλησία κυρίαρχο θεσμό. Αριστοκράτες και ισχυροί εκκλησιαστικοί παράγοντες βρίσκονται σε σχέση αλληλεξάρτησης. Οι Βενεδικτίνι μοναχοί λειτουργούν ως υπηρέτες του Θεού που εκλιπαρούν για τη σωτηρία του αμαρτωλού ποιμνίου την ώρα της κρίσεως.

Το αβαείο του Κλυνύ ιδρύεται ως ανεξάρτητη κοινότητα μοναχών που δεν υπόκειται σε καμία κοσμική ή εκκλησιαστική εξουσία, με μοναδικό στόχο και σκοπό την προσευχή για τη σωτηρία της ψυχής του δούκα ιδρυτή του και όλου του σογιού του. Συγκεντρώνει τεράστια περιουσία και μετατρέπεται σε μια νέου τύπου χωροδεσποτεία, με τον αβά σε ρόλο άρχοντα αλλά και εκπρόσωπο του Χριστού. Πολεμική αριστοκρατία και μοναχοί συνάπτουν ένα κοινωνικό συμβόλαιο με μοναδική ρήτρα την προσευχή για τη σωτηρία των πρώτων. Η εκκλησία εισχωρεί και ελέγχει τον άνθρωπο ψυχή τε και σώματι, καθιστώντας την ύπαρξή της απόλυτα αναγκαία σε ζωντανούς και νεκρούς.

Ζωντανοί και νεκροί

Η καθιέρωση του Χριστιανισμού αλλάζει τα ταφικά έθιμα που ίσχυαν στις προχριστιανικές κοινωνίες. Η λατρεία των ιερών λειψάνων και η μνημόνευσή τους μεταφέρεται ως τελετουργικό στους θνητούς. Επιβάλλονται σταδιακά θρησκευτικές πρακτικές και τελετουργίες στα συστήματα ταφής, μνημόνευσης και φροντίδας των νεκρών. Διακεκριμένοι νεκροί, αβάδες, επίσκοποι, ισχυροί ευγενείς και δωρητές μνημονεύονται και δοξάζονται στα πρότυπα των αγίων, εγγράφονται σε ειδικό νεκρολόγιο, γίνονται επιμνημόσυνες δεήσεις προς τιμήν τους κι επινοούνται και διαδίδονται θρύλοι για τη ζωή τους. Αριστοκρατία και εκκλησία νομιμοποιούν την ισχύ τους και μετατρέπουν τους νεκρούς τους σε θρυλικούς προγόνους, θεμελιωτές και θεσμοθέτες της παράδοσης. Διαμορφώνουν τη συλλογική μνήμη, διαγράφοντας τα ανομήματά τους, επινοώντας ένδοξες οικογενειακές ιστορίες και κατασκευάζοντας γενεαλογίες.

Στις επιμνημόσυνες δεήσεις υπάρχουν πλέον τρεις κατηγορίες νεκρών, οι άγιοι, οι επιφανείς κοσμικοί και εκκλησιαστικοί και οι κοινοί αμαρτωλοί θνητοί. Τα μοναστήρια διαθέτουν νεκροταφεία για αριστοκράτες και καταρτίζουν καταλόγους ατόμων προς μνημόνευση. Το κραταιό Κλυνύ για να ενισχύσει τα οφέλη του και να διευρύνει τους καταλόγους του διαδίδει ιστορίες περί ανικανοποίητων νεκρών που περιφέρονται ως φαντάσματα. Ο τρόμος που συνεπάγεται τη διάδοση αυτή μεταφράζεται σε θεσμικό και οικονομικό όφελος για την εκκλησία. Η σημασία της μεταθανάτιας θέσης είναι κρίσιμη για τον άνθρωπο του Μεσαίωνα

Οι νεκροί σε κοινωνίες εθιμικού πολιτισμού αναπαράγουν τη συλλογική μνήμη .Στις αγροτικές κοινότητες είναι οι ρίζες του χωριού ,οι ιδρυτές ,ενώ για την αριστοκρατία είναι οι θεμελιωτές των κοινωνικών σχέσεων που επιβεβαιώνουν τη συνέχισή τους.

Το μεσαιωνικό επέκεινα, η σωτηρία και οι επίγειοι συσχετισμοί

Στη φαντασία του μεσαιωνικού ανθρώπου η μεταθανάτια ζωή είναι χωρισμένη σε δύο βασιλεια του καλού και του κακού. Πρόκειται για ένα πολύπλοκο πυκνοκατοικημένο και ρευστό επουράνιο σύστημα με τον Ύψιστο, τους Αρχαγγέλους, την ιεραρχία των Αγίων και τους επιφανείς προγόνους στην κορυφή κι όλους τους υπόλοιπους αμαρτωλούς στα σκοτάδια της κόλασης.

Οι ζωντανοί προσπαθούν μέσω προσευχών, δωρεών, ταμάτων, προσκυνημάτων και λογής προσφορών να εξασφαλίσουν την εύνοια του υπέρτατου κριτή. Μοναδική εξιλέωση από τις αμαρτίες είναι η μοναστική ζωή με προσευχή καθώς και οι επικλήσεις των κληρικών για το αμαρτωλό ποίμνιό τους. Ο άνθρωπος εντάσσεται με τη βάπτισή του στη χριστιανική κοινότητα, παραμένει όμως αγράμματος, τρομοκρατημένος από δεισιδαιμονίες, βαθιά επηρεασμένος από παγανιστικές συνήθειες προηγούμενων θρησκειών κι ανίκανος να κατανοήσει τις θείες λειτουργίες που διεξάγονται στα λατινικά.

Η εκκλησία αξιολογώντας την κατάσταση αποφασίζει να αφομοιώσει πολλές προχριστιανικές τελετουργίες και να τις ενσωματώσει στο ετήσιο εορτολόγιο. Προσπαθεί να καλλιεργήσει στον απλό άνθρωπο κουλτούρα πιστού και συμπεριφορά εντός ναού, κάτι που οι αριστοκράτες γνωρίζουν καλύτερα ως εγγράμματοι και γνώστες λατινικών.

Η εκκλησία επεκτείνει τη δράση της στον εκχριστιανισμό των ιπποτικών θεσμών και των αριστοκρατικών ηθών, με την επιβολή κανόνων περιορισμού της πολεμικής ισχύος τους. Τον 10^ο αι. το αβαείο του Κλυνύ προβαίνει στην πρώτη αγιοποίηση κοσμικού, ανοίγοντας δρόμο στη σωτηρία των πάνοπλων αριστοκρατών. Προϋπόθεση είναι η διοχέτευση της δύναμής τους σε γενναιοδωρίες υπέρ ναών, μοναστηριών και υπέρ της προστασίας των αδυνάτων. Οι ιπότες αποκτούν πλήρη άφεση αμαρτιών εφόσον συμμετέχουν σε μάχες λύτρωσης και απελευθέρωσης χριστιανικών εδαφών όπως της Ισπανίας από τους Μαυριτανούς. Καθιερώνεται ο θρησκευτικός πόλεμος και μετά την Ισπανία θα αρχίσουν οι σταυροφορίες για την απελευθέρωση των Αγίων τόπων και της Ιερουσαλήμ. Με τις ευλογίες του Πάπα οι σταυροφόροι ξεκινούν ενώ η εκκλησία προστατεύει τις περιουσίες και τις οικογένειες που αφήνουν πίσω. Οι σταυροφόροι ονομάζονται Στρατός του Αγίου Πέτρου και συνδυάζουν το προσκύνημα με την πολεμική ανάκτηση καθιστώντας την αποικιοκρατική εξάπλωση ιερό πόλεμο. Σταυρός και σπαθί είναι τα εμβλήματα του ιερού πολέμου. Τον 12^ο αιώνα ένα νέο στρατιωτικό τάγμα εμφανίζεται, οι Ναΐτες. Πτωχοί Ιπότες του Χριστού και του Ναού του Σολομώντα, θεωρούνται μοναχοί αλλά ως ιπότες ενισχύουν τις μονές και τα νέα λατινικά κράτη της Ανατολής. Μέσω κατασκευασμένων ιστοριών η εκκλησία αγιοποιεί ιπότες και αριστοκράτες που επιδίδονται σε κατακτήσεις, αποκτώντας πολιτική και πολεμική διάσταση.

Αποκλεισμός και ένταξη: Αιρέσεις και νέα τάγματα

Η μεσαιωνική κοινωνία είναι ρευστή, αλλάζει και διαφοροποιείται συνεχώς. Η εκκλησία επιδιώκει συστηματικά να παραμείνει αναγκαία, αναλλοίωτη και ισχυρή. Ενσωματώνει στους κόλπους της ευρύ κοινό πιστών που αποδέχεται τον εκκλησιαστικό θεσμό ενώ καταδιώκει και αφορίζει ομάδες που θεωρεί επικίνδυνες όπως Εβραίους, Σαρακινούς, αιρετικούς κ.ά. Οι αιρετικοί και οι διάφορες αιρέσεις εμφανίζονται ως απάντηση στην προσπάθεια απόλυτης κυριαρχίας της εκκλησίας στην κοινωνία. Εμφανίζονται παράλληλα με το κίνημα της Ειρήνης του Θεού, τη μοναστική μεταρρύθμιση και ως επακόλουθο της γρηγοριανής μεταρρύθμισης. Για κάθε νέο κανόνα που θεσπίζει και επιβάλλει η εκκλησία σε θέματα πίστης εμφανίζεται και ανάλογη κοινωνική αντίδραση με μορφή θρησκευτικού κινήματος. Όσα θρησκευτικά κινήματα αντισταθούν στις εκκλησιαστικές επιταγές η εκκλησία τα βαπτίζει αιρέσεις και τα αντιμετωπίζει με την απαιτούμενη εχθρότητα. Οι αιρέσεις εναντιώνονται στη γενικευμένη εισβολή της εκκλησίας στον ανθρώπινο βίο, καθώς και στον έκλυτο βίο των κληρικών και συντάσσονται με μια αγνότερη ζωή. Η εκκλησία ενσωματώνοντας νέα τάγματα που αποδέχονται απόλυτα το θεσμό της διευρύνει και ανανεώνει τη βάση της ενώ καταπολεμά τις αιρέσεις.

Τα νέα τάγματα: οι Κιστερσιανοί

Από το 10^ο αιώνα το τάγμα των Κιστερσιανών μοναχών αυτοαποκαλείται «Στρατός του Χριστού». Προέρχονται από τον κόσμο των πολεμιστών και των μεσαιών κοινωνικών στρωμάτων και είναι το κυριότερο από τα τάγματα των Βενεδικτίνων που μεταρρυθμίστηκε στις αρχές του 12ου αιώνα. Ονομάστηκαν «λευκοί μοναχοί» από το χρώμα του ράσου τους, αντιτάχθηκαν στην τριφυλή ζωή του ανώτερου κλήρου και υποστήριξαν μια ασκητική ζωή με προσευχή, μελέτη ιερών βιβλίων και χειρωνακτική εργασία. Ζουν λιτά, μακριά από τα εγκόσμια, εργάζονται σκληρά να οργανώσουν τα μοναστήρια τους και αρνούνται τα ακοπίαστα έσοδα της χωροδεσποτικής φορολόγησης. Διευρύνουν την κοινωνική τους βάση ενσωματώνοντας στο μοναστικό βίο διάφορες κοινωνικές ομάδες. Τα μοναστήρια τους γνωρίζουν επιτυχία, προσφέρουν εργασία, είναι αυτάρκη διατροφικά, εκμεταλλεύονται παλιά και νέα γνώση στις καλλιέργειες και χρησιμοποιούν την τεχνολογία της εποχής σε μύλους και σιδηρουργεία αξιοποιώντας τους πόρους. Επεκτείνονται σε όλη την Ευρώπη διαδίδοντας γνώση και τεχνικές κάνοντας έργα βελτίωσης, αποψιλώσεις δασών και αναπτύσσουν σε κάθε περιοχή έντονη εμπορική δραστηριότητα. Ο τρόπος ζωής τους έλκει πολλούς υποψήφιους μοναχούς και δωρητές από την τάξη των ιπποτών και της αριστοκρατίας. Από τα τέλη του 12^{ου} αιώνα το καινοτόμο και πρωτοποριακό τάγμα ενσωματώνεται στις απαιτήσεις και τις δομές της κοινωνίας. Εφαρμόζουν το χωροδεσποτικό σύστημα εκμετάλλευσης των γαιών τους, χρησιμοποιούν τον πλούτο τους σε χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες και δέχονται δωρεές από τους ισχυρούς για τη μεταθανάτια σωτηρία τους. Οι μοναχοί σε ρόλο μεσολαβητή μεταξύ ουρανού και γης, με όπλο τις προσευχές, εξασφαλίζουν στους ισχυρούς αριστοκράτες την πεποίθηση της ευνοϊκής και προνομιακής μεταχείρισης την ώρα της κρίσεως.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ
Ο ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΜΕΣΑΙΩΝΑΣ ΚΑΙ Η ΚΡΙΣΗ
(13^{ος}-14^{ος} ΑΙΩΝΑΣ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1
ΟΙ ΦΤΩΧΟΙ ΤΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ

Ως το 13^ο αιώνα ο απλός άνθρωπος της υπαίθρου επιβιώνει στα πλαίσια της κοινότητάς του, με διάφορες μορφές αλληλεγγύης να τον στηρίζουν και δεν έχουμε φαινόμενα εξαθλίωσης. Καθώς όμως ισχυροί και μοναστήρια συγκεντρώνουν το σύνολο σχεδόν των κτημάτων, οι κλήροι που απομένουν για τους πολλούς είναι λίγοι και κατακερματισμένοι. Η μεσαιωνική πυρηνική οικογένεια βιοπορίζεται από τα κτήματά της που άλλοτε κομματιάζονται σε μικρότερους κλήρους και άλλοτε κληροδοτούνται στο πρώτο ή στο τελευταίο παιδί. Τα έσοδα που προκύπτουν είναι ελάχιστα κι έτσι πολλοί αγρότες εξαγοράζουν το δικαίωμα να εγκαταλείψουν τη χωροδεσποτεία, μετακινούνται στις πόλεις, μετατρέπονται σε περιπλανώμενους εργάτες και αδυνατούν να νοικιάσουν γη διότι η απόδοση ενοικίου καταβάλλεται πλέον σε χρήμα και όχι σε είδος.

Η φορολογική επιβάρυνση

Τα αίτια της φορολογικής επιβάρυνσης εντός της χωροδεσποτείας είναι ποικίλα. Η εκκλησία προβαίνει σε αύξηση της φορολογίας μέσω της δεκάτης λόγω αυξημένων εξόδων (πολυτελείς τελετουργίες, ανεγέρσεις ναών, πλήθος μοναχών κ.ά.). Οι κοσμικοί χωροδеспότες λόγω της γρηγοριανής μεταρρύθμισης έχουν χάσει μέρος των εσόδων τους και επιβαρύνουν τους χωρικούς τους με επιπλέον φόρους. Η ζωή των αριστοκρατών είναι πολυδάπανη, τα κάστρα, ο πολεμικός εξοπλισμός, τα γλέντια, οι προίκες των θυγατέρων προσιδιάζουν στα βασιλικά πρότυπα. Επίσης η προβολή της πολυτέλειας και η επιδεικτική σπατάλη προς όφελος πολυάριθμης ακολουθίας υποτελών είναι χαρακτηριστικό της αριστοκρατίας. Πως όμως καλύπτονται αυτές οι πολυτελείς δαπάνες επίδειξης, θέσης και ισχύος; Κάποιοι επεκτείνουν τη γη τους μέσω εκχερσώσεων, άλλοι υποχρεώνουν τους χωρικούς σε αγγαρείες, άλλοι μισθώνουν τη γη τους εισπράττοντας χρήμα και είδος, ενώ κάποιοι δανείζονται από εκκλησιαστικά ιδρύματα. Εκκλησιαστικοί και κοσμικοί χωροδеспότες συμπιέζουν τους αγρότες στη μέγγενη της φορολογίας και η εμφάνιση του χρήματος θεμελιώνει την εκ χρηματισμένη οικονομία. Οι αγρότες στην προσπάθειά τους να επιβιώσουν και να ανταποκριθούν στις φορολογικές «υποχρεώσεις» τους, στρέφονται στην αγορά για συμπληρωματικό εισόδημα. Οι γυναίκες ασχολούμενες με την μικροοικονομία εμπορεύονται πλεονάσματα λαχανικών, πουλερικών, φρούτων ή άλλων προϊόντων, αναγκαίων στους πολλούς αλλά ασήμαντων για τους χωροδеспότες, ενώ οι άντρες δουλεύουν ως εργάτες, όπου υπάρχει δουλειά.

Οι οικονομικές στρατηγικές των αγροτικών οικογενειών

Η αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης αντιμετωπίζεται από τους αγρότες των χωροδεσποτειών με διάφορους τρόπους. Ελάχιστοι θα ανταποκριθούν θετικά έχοντας αυξήσει τα έσοδά τους από εμπορεύσιμες καλλιέργειες ή άλλες εκμεταλλεύσεις και αποτελούν την αγροτική ελίτ των χωρικών και τους «ανθρώπους» των αρχόντων. Σε δεύτερη θέση είναι οι εύποροι ενοικιαστές γης που έχουν εξασφαλισμένη την οικογενειακή επιβίωση και καλλιεργούν για την αναπτυσσόμενη αγορά απασχολώντας εποχικά φτωχούς χωρικούς. Η πλειονότητα των χωρικών όμως βρίσκεται μονίμως στα όρια της επιβίωσης και ο μικρός κλήρος που της αναλογεί δεν επαρκεί για τις διατροφικές και φορολογικές της ανάγκες. Οι άνθρωποι προσπαθώντας να βρουν λύση στη φτώχεια άλλοτε μετατρέπονται οικειοθελώς σε δουλοπάροικους, άλλοτε συνασπίζονται ενώνοντας τα μικρά τους κτήματα με αλληλέγγυο τρόπο, και άλλοτε γίνονται μικροκτηνοτρόφοι σε κοινοτικές γαίες ή μεροκαματιάρηδες. Μοναδικός στόχος όλων των συμπληρωματικών απασχολήσεων είναι η συγκέντρωση μετρητών για την επιβίωσή τους και για την κάλυψη χρεών και φόρων. Οι φτωχές οικογένειες αποσυμπιέζονται στέλνοντας κάποια από τα παιδιά τους ως παραγιούς, βοσκούς ή υπηρέτες σε ευκατάστατους αγρότες ή τεχνίτες με σκοπό να μάθουν μία τέχνη για να συντηρούνται. Ως αμοιβή με το πέρας της μαθητείας τους παίρνουν στην καλύτερη περίπτωση μικρές αμοιβές, μια φορεσιά ή μερικά εργαλεία ενώ υποχρεούνται σε υπακοή και προθυμία στην εργασία και τον αφέντη τους. Προκύπτει έτσι μια θεσμοθετημένη και εθιμική κυκλοφορία παιδιών και νεαρών ανάμεσα στους φτωχούς και στους πλούσιους. Η θέση αυτών των μικρών εργατών είναι ελάχιστα καλύτερη από των δούλων, τουλάχιστον κάποιος τους τρέφει. Από την εκκλησία οι φτωχοί δεν είχαν να προσδοκούν πολλά γιατί από τον 12^ο αιώνα διοχετεύει τα έσοδα από την δεκάτη σε χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες. Παρά τις δυσκολίες οι άνθρωποι παραμένουν στα όρια των κοινοτήτων τους και βιοπορίζονται όπως μπορούν αδυνατώντας να ξεφύγουν απ' τα όρια της φτώχειας.

Η κρίση : κοινωνικοί συσχετισμοί

Η συστηματική αφαίμαξη των απλών ανθρώπων μέσω της υπερφορολόγησης, από κοσμικούς και εκκλησιαστικούς χωροδεσπότες, δεν άφηνε περιθώρια κοινωνικής αναδιανομής του παραγόμενου πλούτου. Μόνο οι σιτοδείες και οι λιμοί πολλαπλασιάζονται σημαντικά κατά το 13^ο αι. στην Ευρώπη.

Οι χωρικοί πέραν των πάγιων οφειλών καταβάλουν στους χωροδεσπότες πολλαπλάσια είδη φόρων. Οι χωροδεσπότες εισπράττουν τέλη από κάθε μορφή συναλλαγής που σχετίζεται με την ζωή του απλού ανθρώπου (αγορές, μεταβιβάσεις, εμποροπανηγύρεις, δάση, βοσκοτόπια, δικαιώματα χρήσης φούρνων, μύλων κ.λπ.) .Οι εξεγέρσεις των αγροτών , ενάντια στην απληστία και το φορολογικό παραλογισμό των φεουδαρχών είναι συχνές, το ίδιο και τα αντίποινα με καταστροφές υποδομών

(κοινοτικών μύλων ή φούρνων), διατηρώντας το αποκλειστικό μονοπώλιο. Οι χωροδεσπότες κινούν τα νήματα της οικονομίας, ελέγχουν και ορίζουν τα πάντα.

Από την εμπορική ανάπτυξη και τη διόγκωση των εκχρηματισμένων συναλλαγών, επωφελήθηκαν οι ίδιοι, οι επιτετραμμένοι τους, οι έμποροι των πόλεων, οι τοπικές ελίτ κι ελάχιστοι αγρότες. Η πλειονότητα των αγροτών αγωνίζεται να επιβιώσει.

Οι απαρχές μετάλλαξης του κοινωνικού δεσμού: ο εκχρηματισμός των συναλλαγών, ο δανεισμός και η υπερχρέωση των αγροτών.

Ο εκχρηματισμός των συναλλαγών της αγροτικής οικονομίας συντελεί στη ριζική μεταβολή των κοινωνικών δεδομένων, καθιστώντας τους κατόχους χρήματος σε κυρίαρχες μορφές.

Οι αγρότες διαφοροποιούνται, ευνοημένοι και πλουσιότεροι παραμένουν οι ελάχιστοι στενοί συνεργάτες εκκλησιαστικών και κοσμικών χωροδεσποτών. Αντίθετα οι χωρικοί με μικρό κλήρο γης πληθαίνουν, οι μεροκαματιάρηδες αυξάνονται το ίδιο και οι ακτήμονες, ενώ η εποχιακή μετανάστευση γίνεται τρόπος ζωής. Πολλοί άλλοι απαλλάσσονται από τους φόρους λόγω απόλυτης ένδειας.

Οι μικροκαλλιεργητές καταφεύγουν στο δανεισμό, για την καταβολή φόρων, την αγορά σποράς ή για την αντιμετώπιση μιας κακής χρονιάς. Αρχικά στρέφονται στο συγγενικό κύκλο και το δάνειο είναι ανταποδοτικό οριζόντιας αλληλεγγύης.

Επόμενη ομάδα δανειστών είναι οι τοπικοί άρχοντες, τα μοναστήρια και η αγροτική ελίτ της περιοχής. Γι' αυτές τις συναλλαγές, οι διαπροσωπικές σχέσεις έχουν σημαίνοντα ρόλο. Οι χωρικοί δανείζονται υπό μορφή προκαταβολής σε δύσκολες συγκυρίες και ξεχρεώνουν όταν και όπως μπορούν σε χρήμα, είδος ή δωρεάν εργασία. Είναι παγιωμένη συνήθεια να δανείζει ο άρχοντας τους αγρότες, με επακόλουθο μια ατέρμονη αλυσίδα δεσμεύσεων με μόνιμους οφειλέτες για πολλές γενιές.

Ο τρίτος και σκληρότερος κύκλος δανειστών αποτελείται από πιστωτές εξωγενείς στην κοινότητα. Έμποροι, επαγγελματίες τοκογλύφοι, αργυραμοιβοί κ.ά. δανείζουν με σκληρές ρήτρες αναγκασμένους ανθρώπους απαιτώντας τόκους. Στον αγροτικό χώρο οι πιστωτές κερδίζουν από τις διακυμάνσεις των τιμών των σιτηρών και του μαλλιού κι ελέγχουν ποικιλοτρόπως τα περιουσιακά στοιχεία (γη, ζώα, εργαλεία) κι όλες τις οικονομικές λειτουργίες των εύθραυστων αγροτικών κοινοτήτων.

Από το 13^ο αι. ο δανεισμός γίνεται μάλιστα σε πόλεις και ύπαιθρο, πρόκειται για κοινωνικοοικονομικό φαινόμενο που αντικατοπτρίζει τους συσχετισμούς δυνάμεων. Ο δανεισμός με ενέχυρο έχει καταστροφικές συνέπειες για τους αγρότες, στο τέλος η γη τους αλλάζει χέρια και υπερχρεωμένοι καλλιεργούν ξένα χωράφια. Οι δανειστές ελέγχουν μέσω των οφειλών τις πρώτες ύλες κι εξουσιάζουν για πολλές γενιές τους ανθρώπους. Μια άτεγκτη μορφή δανεισμού μετρητών που ονομάστηκε «σκοτωμένο ενέχυρο» οδηγούσε στην οριστική εξαθλίωση του δανειολήπτη, στον οριστικό χαμό του ενέχυρου και στο αιώνιο χρέος. Το χρήμα όταν εισέρχεται σε κοινωνίες με

αδυναμία αποθησαύρισης ανατρέπει ριζικά τα κοινωνικά δεδομένα, οι επιπτώσεις ποικίλουν ανάλογα με την περιοχή. Στην Τοσκάνη οι αστοί συγκεντρώνουν τη γη των οφειλετών τους, στη Ρηνανία σχηματίζουν μεγάλες ιδιοκτησίες, στη Ν.Α. Γαλλία δανείζουν με αντάλλαγμα μαλλί και στάρι ,ελέγχοντας τις τιμές προς όφελός τους. Νέες στρατιές φτωχών προστίθενται στους ήδη υπάρχοντες, η ύπαιθρος αλλάζει όψη. Περιπλανώμενοι και δυστυχείς καταφεύγουν στις πόλεις για ανεύρεση μεροκάματου. Στα τέλη του Μεσαίωνα σχηματίζονται τρεις μεγάλες ομάδες πληθυσμού που ζουν στα όρια της κοινωνίας :οι φτωχοί της ελάχιστης κλίμακας, οι συγκυριακοί φτωχοί από σιτοδείες και οι νέου τύπου, που εξοβελίστηκαν από τις χωροδεσποτικές δομές, υπόδικοι, κατεστραμμένοι, φυγάδες, άνθρωποι χωρίς ελπίδα σωτηρίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΦΤΩΧΟΙ

Οι μεσαιωνικές πόλεις

Από το τέλος της Ρωμαϊκής εποχής και έως τον 11^ο αιώνα παρατηρείται μαρasmus των αστικών κέντρων και μόνο η Ρώμη στη μεσαιωνική Ευρώπη παραμένει η «αιώνια» πόλη. Μετά τον 11^ο αιώνα η αναδιάρθρωση της χωροδεσποτικής οικονομίας δημιουργεί αγροτικά πλεονάσματα που συγκεντρώνονται συνήθως σε χώρους γύρω από παλαιότερα μορφώματα (επισκοπική έδρα, κάστρο, στρατιωτική βάση, μοναστήρια κ.ά.) και ελέγχονται από εκκλησιαστικούς και κοσμικούς χωροδеспότες.

Αυτοί οι πρώιμοι σχηματισμοί πόλεων τειχίζονται, διαθέτουν πύλη εισόδου και εντοπίζονται κυρίως σε κόμβους που συνδέουν συγκοινωνιακούς άξονες, σε σταθμούς χερσαίων διαδρομών μακρινού ή τοπικού εμπορίου, σε θαλάσσια ή ποτάμια λιμάνια. Τα νέα αυτά αστικά κέντρα πλαισιώνονται από εμποροπανηγύρεις και παζάρια που είναι χώροι περιοδικής ανταλλαγής προϊόντων και υπάγονται στην υψηλή κυριότητα των τοπικών χωροδεσποτών. Οι άρχοντες ενθαρρύνουν και φορολογούν τις πολλαπλασιαζόμενες εμπορικές συναλλαγές που πληθαίνουν στον ευρωπαϊκό χώρο με προϊόντα απ'όλα τα μέρη του γνωστού τότε κόσμου και με σαράφηδες- τραπεζίτες να μετατρέπουν τα διάφορα νομίσματα. Οι μεσαιωνικές πόλεις καλύπτουν ποικίλες ανάγκες και διατηρούν πολυειδείς λειτουργίες θρησκευτικές, αμυντικές, εμπορικές, διοικητικές κ.ά.

Οι άρχοντες της γης έρχονται να ξοδέψουν και να επιδείξουν τα πλούτη τους ορεγόμενοι ξενόφερτα πολυτελή είδη διατροφής, ένδυσης, πολεμικού εξοπλισμού κ.ά. Η καταναλωτική μανία των αριστοκρατών σε πολυτελή είδη θα ευνοήσει τη διάδοση βιοτεχνικών και εμπορικών δραστηριοτήτων. Σταδιακά οι πόλεις επεκτείνονται και μετατρέπονται σε οικονομικούς κόμβους-κέντρα εξουσίας με σχετική διοικητική αυτονομία που ως προνόμιο παραχωρεί ο τοπικός χωροδεσπότης. Η πόλη δεν αμφισβητεί το φεουδαρχικό σύστημα αλλά διαμορφώνει μια παραλλαγή του που αφήνει ένα σχετικό περιθώριο ελευθερίας διαθέτοντας μια ξεχωριστή αστική

δικαιοσύνη. Η ιεράρχηση είναι κάθετη: στη βάση υπάρχει η ομάδα των αποπτωχευμένων ή πρόσφατων μεταναστών, ακολουθεί η πολυπληθέστερη μεσαία ομάδα με σχετικά καλά ενταγμένους κατοίκους και στην κορυφή δεσπόζουν οι κατέχοντες χρήμα, δύναμη και εξουσία. Μεγαλέμποροι με σπουδαίους οίκους εφάμιλλοι των φεουδαρχικών και ισχυροί εκκλησιαστικοί και κοσμικοί φεουδάρχες που ελέγχουν γη και πόλεις βρίσκονται στην κορυφή της ιεραρχίας. Τα κατώτερα αστικά στρώματα οργανώνονται σε συντεχνίες που πλαισιώνουν την επαγγελματική και κοινωνική ζωή τους.

Στόχος των περισσότερων μεσαιωνικών πόλεων είναι η αυτάρκεια, διαθέτουν δική τους επικράτεια από την οποία τροφοδοτούνται. Τις επιπλέον ή έκτακτες ανάγκες τους τις καλύπτουν με «εισαγωγές», ενώ τα παζάρια και οι «διεθνείς» εμποροπανηγύρεις λειτουργούν επικουρικά. Τα κέρδη συγκεντρώνονται στα χέρια ισχυρών εμπόρων με τεράστια ακτίνα δράσης και ελεύθερων από κάθε εξουσία.

Οι κανόνες συναλλαγής και τα αστικά επαγγέλματα

Στις μεσαιωνικές πόλεις όλες οι εμπορικές και τεχνικές δραστηριότητες διεξάγονται υπό την αιγίδα των ισχυρών κοινωνικών στρωμάτων, επιτηρούνται από τις αυστηρές αστικές αρχές και τους πολύπλοκους και λεπτομερείς εθιμικούς κανόνες λειτουργίας των συντεχνιών. Προκύπτουν νέες ειδικότητες και τεχνικές δεξιότητες που συνοδεύονται από νέες αντιλήψεις και νομοθεσίες γύρω από την εργασία και διαμορφώνεται μια χαρακτηριστική νοοτροπία κι ένας ιδιαίτερος πολιτισμός.

Οι συντεχνίες ορίζουν τις διαδικασίες παραγωγής, κυκλοφορίας και εμπορίου όλων των αγαθών που διακινούνται στη μεσαιωνική πόλη. Ανά προϊόν, κάθε συντεχνία διαθέτει όργανα ελέγχου που επιτηρούν τους πάντες και μέσω προστίμων τιμωρούν την παρέκκλιση από τους θεσμοθετημένους κανόνες. Διασφαλίζουν σημαντικά προνόμια στα μέλη τους αφού ελέγχουν κατά μονοπωλιακό τρόπο κάθε επαγγελματική δραστηριότητα, κατασκευή ή εμπορία. Η συντεχνιακή αλληλεγγύη στηρίζεται στην οργάνωση, στην αποφυγή ανταγωνισμού, στην κλειστή οικονομία, τον έλεγχο των συναλλαγών και την τήρηση των εθιμικών κανόνων λειτουργίας κάθε επαγγέλματος.

Η πρώτη γραπτή αποτύπωση των εθιμικών κανόνων λειτουργίας των συντεχνιών εμφανίζεται στο Παρίσι το 13^ο αιώνα. Πρόκειται για μια οριστική κωδικοποίηση των εθιμικών διατάξεων ώστε να μην καταπατούνται τα παλαιά έθιμα. Παλιοί και νεοφερμένοι τεχνίτες ή έμποροι του Παρισιού υπόκεινται στις κείμενες διατάξεις που διέπονται από τη βασιλική εξουσία. Το βιβλίο καταγράφει 100 διαφορετικά επαγγέλματα που συναντιούνται στο Παρίσι του 13^{ου} αιώνα, με λεπτομερείς αναφορές στη λειτουργία τους, τις δικαιοδοσίες τους, στους κανόνες αναπαραγωγής τους, στην ποιότητα των προϊόντων τους. Το Παρίσι είναι η μεγαλύτερη και πλουσιότερη αστική συγκέντρωση της μεσαιωνικής Ευρώπης με πληθυσμό 200000 κατοίκους στις αρχές του 14^{ου} αιώνα. Η πλειονότητα των κατοίκων είναι επαρχιώτες μετανάστες και ανήκουν στο μεγάλο εργατικό δυναμικό των μικροεπαγγελματιών, υπηρετών, υπαλλήλων, γραφιάδων κ.ά. Η πόλη διοικητικά και οικονομικά παραμένει στην κυριότητα εκκλησιαστικών και κοσμικών αρχόντων με διαπλεκόμενες και

ανταγωνιστικές χωροδεσποτικές εξουσίες. Εκεί βρίσκεται το πολιτικό και διοικητικό κέντρο του Βασιλείου πλαισιωμένο από πολυπληθείς ομάδες εργαζομένων σε διάφορους θεσμούς, από τους ανώτατους ως τους τελευταίους υπηρέτες. Δίπλα στους βασιλικούς υπαλλήλους συνυπάρχουν ισχυροί χωροδεσπότες, αξιωματούχοι νομομαθείς, αριστοκρατικοί οίκοι, το συγγενολόι της βασιλικής οικογένειας και φυσικά πανίσχυροι εκκλησιαστικοί άρχοντες όπως ο επίσκοπος του Παρισιού με όλη την ακολουθία του και πολυάριθμα θρησκευτικά και μοναστικά τάγματα.

Το Παρίσι διαθέτει Πανεπιστήμιο με σχολές ιατρικής, θεολογίας, εκκλησιαστικού δικαίου και ελευθερίων σπουδών με πλήθος φοιτητών. Οι καθημερινές ανάγκες επομένως μιας τέτοιας μεγαλούπολης ήταν ποικίλες κι έτσι στο Παρίσι παρατηρείται σημαντική εμπορική δραστηριότητα και βιοτεχνική παραγωγή για να καλυφθούν οι ανάγκες του λαού και της αριστοκρατίας. Σημαντική θέση κατέχει ο τομέας της ένδυσης με την υφαντουργία και τις παράλληλες συγγενικές ειδικότητες να κατέχουν την κυρίαρχη θέση.

Χαρακτηριστικό των Παρισινών τεχνικών επαγγελμάτων είναι ο μεγάλος κατακερματισμός των δραστηριοτήτων. Κάθε στάδιο παραγωγής του υφάσματος και κάθε πρόσθετο διακοσμητικό στοιχείο (κουμπιά, αγκράφες κ.ά.) ανήκε σε διαφορετική συντεχνία. Η οικονομία αναπτύσσεται σε ένα τέτοιο πλαίσιο. Η αύξηση της ζήτησης αυξάνει τα μικροεργαστήρια, ενώ η εξέλιξη στην τεχνική δημιουργεί νέες συντεχνίες.

Μόνο οι μεγάλεμποροι (mercatores) δεν εμπίπτουν στον εργασιακό καταμερισμό και την εξειδίκευση. Το μοντέλο κατάτμησης ανά κατηγορία προϊόντος και υλικού, αναπαράγεται σε όλα τα εμπορικά και τεχνικά επαγγέλματα της πόλης. Η σωστή εργασία των ειδικών αποτελεί σημαντικό στοιχείο των μεσαιωνικών συντεχνιών, ενώ η κατάτμηση και η διάκριση ανά άτομο διευκολύνει τη φορολόγηση.

Ύπαιθρος και πόλη

Τα 8/10 των ανθρώπων του Μεσαίωνα ζουν στην ύπαιθρο, το ίδιο σχεδόν ποσοστό απ' αυτούς ξέρει να καλλιεργεί δημητριακά, αμπέλια, περιβόλια καθώς και τις ιδιαιτερότητες της κτηνοτροφίας. Όλοι οι κάτοικοι της υπαίθρου είναι σε θέση να κατασκευάσουν υφάσματα για το σπίτι, να μεταποιήσουν τα τρόφιμά τους βασιζόμενοι στην αλληλοϋποστήριξη της οικογένειας και στα εργαλεία που διαθέτουν. Αφού εξασφαλίσουν τους φόρους, την επιβίωση της οικογένειας και τη σπορά διοχετεύουν τα πλεονάσματά τους στα τοπικά παζάρια. Όπου εμφανίζονται καινοτομίες, στα είδη καλλιέργειας καθώς και στην κτηνοτροφία, έχουν επιβληθεί από άρχοντες της γης με ενδιαφέρον για το αντικείμενο, πολυταξιδεμένους εμπόρους ή διαφοροποιημένους αγρότες. Τα πλεονάσματα της αγροτικής παραγωγής, (μαλλί, δημητριακά, ζώα, κρασί κ.ά.), κατευθύνονται μέσω παζαριών και εμποροπανηγύρεων, με τη μεσολάβηση των εμπόρων, στις πόλεις, που εξαρτώνται από την ύπαιθρο και το εμπόριο. Εκεί τα αγαθά μεταποιούνται, επεξεργάζονται και πωλούνται. Κάθε μεσαιωνική πόλη διαθέτει εντός των τειχών μια περιφερειακή αγροτική περιοχή που της εξασφαλίζει ένα μέρος προϊόντων αλλά όχι αυτάρκεια. Μεταλλεύματα, μαλλί κι αγροτικά αγαθά έρχονται από την ύπαιθρο. Οι άρχοντες

έχοντας στην κυριότητά τους την απαραίτητη εργοστασιακή υποδομή (μύλους, πατητήρια, κ.ά.) επεξεργάζονται τα αγροτικά προϊόντα κερδίζοντας τη διαφορά στην τελική τους τιμή.

Οι τυπικοί κανόνες και η εξέλιξή τους

Εντός των αστικών τειχών, κυριαρχεί ένα πολύπλοκο σύμπλεγμα με σχέσεις αλληλεξάρτησης, επαγγελματικών συνεργασιών και συναλλαγών. Οι συντεχνίες υπό τον έλεγχο των αρχών δομούν τα μικρομάγαζα, τα εργαστήρια, ορίζουν τη διάρκεια της εργάσιμης μέρας, την κατανομή των εργασιών, τις σχέσεις ανάμεσα σε επαγγέλματα και πολλά άλλα στοιχεία. Η σωστή και ποιοτική εργασία ελέγχεται κι αποτελεί το καμάρι κάθε τεχνίτη. Τα περισσότερα αστικά επαγγέλματα συνδυάζουν την τεχνική επεξεργασία των πρώτων υλών με την εμπορία του τελικού προϊόντος. Μετά το 13^ο αι. αρκετοί τεχνίτες ισχυρών πόλεων έχουν ανέλθει οικονομικά και κοινωνικά, είναι ιδιοκτήτες επικερδών εργαστηρίων, με πολλούς μαστόρους στην εποπτεία τους, απομακρύνονται από τα στενά όρια της συντεχνίας και αποκτούν δεσμούς με την αριστοκρατία και τα εκκλησιαστικά αξιώματα. Οι συντεχνίες παράλληλα διατηρούν άκαμπτη στάση στην ενσωμάτωση νέων μελών ακόμη και στους μαθητευόμενους. Οι μαθητευόμενοι είναι ανήλικοι, μπαίνουν στη δουλειά με προφορικό συμβόλαιο, μεταξύ γονέα και τεχνίτη, πληρώνουν για στέγη και τροφή κι εργάζονται αμισθί προκειμένου να μάθουν τη δουλειά. Όσοι κατορθώνουν να ολοκληρώσουν τη μαθητεία τους και να γίνουν ανεξάρτητοι μάστορες ανήκουν συνήθως στην ευρύτερη οικογένεια του αρχιμάστορα. Οι περισσότεροι αδυνατούν λόγω έλλειψης κεφαλαίων και κοινωνικών σχέσεων, παραμένοντας ειδικευμένοι μισθωτοί τεχνίτες σε καθεστώς επαγγελματικής εξάρτησης. Η αμοιβή της εργασίας είναι εξατομικευμένη, εξαρτάται από ήθη, έθιμα και διαπροσωπικές σχέσεις και χαρακτηρίζεται από την υποταγή στην κυριαρχία των εργοδοτών.

Ισχυρότατοι έμποροι κυρίαρχοι της νέας αστικής οικονομίας εμφανίζονται παντού στην Ευρώπη, χαρακτηριστική μορφή ισχυρού επιχειρηματία που καταπάτησε γραπτούς και άγραφους νόμους κι επέβαλλε δικούς του υπήρξε ο Jehan Boinebroke της Φλάνδρας. Σημαντικότερος εργοδότης, προμηθευτής πρώτων υλών, διακινητής αγαθών, πανίσχυρος οικονομικός και πολιτικός παράγοντας, ιδιοκτήτης ακινήτων, δικαστής, δήμαρχος κατ' επανάληψη της πόλης, προμηθευτής εργασίας δανείων και στέγης. Σ' αυτό το πλαίσιο ο αρχιμάστορας της μικρής βιοτεχνίας σβήνει και αντικαθίσταται από ισχυρούς επιχειρηματίες που καταλαμβάνουν μεγάλα τμήματα της αγοράς, του εξωτερικού εμπορίου και της διακυβέρνησης των πόλεων. Ο ανταγωνισμός στο επίπεδο των μεγάλων εμπορών-επιχειρηματιών υπήρξε άτεγκτος και σημάδεψε την ιστορία των Ευρωπαϊκών πόλεων σε Ιταλία και Φλάνδρα και όρισε τις ζωές πλήθους εργαζομένων μέσω των συνθηκών εργασίας και των αμοιβών τους.

Στα όρια της αστικής οργάνωσης

Στη Δύση, όπως σημειώνει ο Fernand Braudel, η βασική διαίρεση της εργασίας, μεταξύ υπαίθρου και πόλεων που συντελέστηκε τον 11^ο και το 12^ο αι. άφησε έξω από τη μοιρασιά και με οριστικό τρόπο μια πελώρια μάζα δύσμοιρων, για τους οποίους

δεν υπήρχε πια απασχόληση. Πρόκειται για ένα κυμαινόμενο πληθυσμό, πρόσκαιρα απασχολούμενο, χωρίς δικαιώματα, μονίμως κυνηγημένο, απροστάτευτο από θρησκευτικές και αστικές συλλογικότητες, με τον εκάστοτε εργοδότη, μοναδικό σύνδεσμο με την πόλη. Η εργατική αυτή δύναμη προστίθεται στους κανονικά ενταγμένους μισθωτούς, στους ημιαπασχολούμενους τεχνίτες, στους εργάτες νηματουργίας και σ' όλους τους άλλους που εργάζονται με πενιχρές απολαβές στην επεξεργασία μαλλιού. Η Φλωρεντία είναι μια πόλη που παρουσιάζει εξαιρετική ανάπτυξη στην επεξεργασία και εμπορία μαλλιού. Μεγαλέμποροι -υφαντουργοί και ισχυρές οικογένειες, αναπτύσσουν ποικίλες δραστηριότητες. Ασχολούνται ταυτόχρονα με τη γαιοκτησία, τη βιοτεχνία, το διεθνές εμπόριο, τις τραπεζικές δραστηριότητες και την εριουργία. Καινοτομώντας αναβάθμισαν την ποιότητα των μάλλινων υφασμάτων κι ενοποίησαν τον κύκλο των κατακερματισμένων διαδικασιών επεξεργασίας του μαλλιού διαθέτοντας δικά τους εργαστήρια και τεχνίτες. Αυτές οι επιχειρήσεις διαθέτουν πολλές εκατοντάδες εργαζόμενους με ποικίλους τρόπους απασχόλησης, (μεροκάματο, εβδομαδιαία, ωριαία), ενώ οι διαφορές στις απολαβές τους είναι μεγάλες. Στη χειρότερη θέση όλων βρίσκονται οι εξαθλιωμένοι Cioipri, καλύπτουν ανάγκες σ' όλα τα προπαρασκευαστικά στάδια επεξεργασίας της υφαντουργίας, εργάζονται προσωρινά στα όρια του αστικού χώρου, δεν αναφέρονται στα λογιστικά κατάστιχα των επιχειρήσεων, πληρώνονται με την ώρα, εργάζονται σε ανθυγιεινές συνθήκες και απολύονται μόλις ολοκληρώσουν την εργασία τους χωρίς να επαναπροσλαμβάνονται πάντα. Ενώ είναι εξαιρετικά αναγκαίοι στην παραγωγική αλυσίδα της υφαντουργίας παραμένουν «άγνωστοι» σ' ένα παράλληλο περιφρονημένο κόσμο, ξεριζωμένοι κοινωνικά που εμφανίζονται στα αρχεία μόνο σε ποινικές περιπτώσεις. Μετά το 13^ο αι. η ειδυλλιακή εικόνα των συντεχνιών διαταράσσεται στη βάση της κοινωνικής πυραμίδας κι από άλλες δυστυχείς ομάδες. Ένας διαρκής αγώνας, μια καθημερινή πάλη μεταξύ λιγότερο ή περισσότερο εξαθλιωμένων για ένα ξεροκόμματο, νεοφερμένοι εναντίον φτωχών εργατών της πόλης, εργάτες εκτός εναντίον εργατών εντός συντεχνίας. Παράλληλα οι νεοφερμένοι αγρότες, παραμένοντας εκτός αστικών τειχών και προκειμένου να επιβιώσουν εργάζονται όπου βρουν. Συντεχνίες, εκκλησία και δήμοι καθορίζουν λεπτομερώς το πλαίσιο διεξαγωγής του εμπορίου που ελέγχεται με αυστηρά πρόστιμα και δημόσια αστυνόμευση. Ελέγχεται η κυκλοφορία των προϊόντων στις εισόδους των πόλεων, ορίζονται ημέρες που πωλούν οι ξένοι στην αγορά, εκπρόσωποι του βασιλιά και των συντεχνιών διενεργούν ελέγχους, μετρήσεις, ζυγίσματα κι επιβάλλουν φόρους. Για τους πάμφτωχους λειτουργεί επίσημα αγορά μεταχειρισμένων ρούχων ενώ οι επονομαζόμενοι fripiers ελέγχουν τις αγοραπωλησίες μεταχειρισμένων κι είναι οργανωμένοι σε συντεχνία διώκοντας άλλους δυστυχείς πλανόδιους που κάνουν το ίδιο. Κάθε κατηγορία μικρού ή μεγάλου εμπόρου περιφρουρεί το μονοπωλιακό της δικαίωμα και στρέφεται ενάντια σε κάθε «ξένο» που την ανταγωνίζεται. Ξένος θεωρείται όποιος δεν ανήκει στην πόλη, ο νεοφερμένος που δεν τον προστατεύει καμιά συλλογικότητα και πολλές φορές διώκεται από άλλους δυστυχείς ως ανεπιθύμητος. Το πλανόδιο εμπόριο αποτελεί μια εύκολη αλλά αβέβαιη κι επικίνδυνη βιοποριστική ασχολία για κάθε νεοφερμένο φτωχό στην πόλη. Δίπλα στους μεροκαματιάρηδες δημιουργείται «ένα προλεταριάτο του εμπορίου», πάμφτωχο, ανίκανο να πληρώσει το κόστος εγκατάστασής του στην πόλη, κατατρεγμένο και διαρκώς κατηγορούμενο, πως διακινεί παράνομα αγαθά

εκτός συντεχνιακών κανονισμών. Τα συστήματα αλληλεγγύης των πόλεων ασχολούνται με τους εντός των τειχών αναγκασμένους τους αποδεδειγμένα κατοίκους της πόλης κι όχι με την πολυπληθή άγνωστη φτωχολογιά. Το χρήμα κυριαρχεί στις πόλεις, η φτώχεια είναι εμφανέστερη από την ένδεια της υπαίθρου κι αποτυπώνεται ξεκάθαρα στις λαϊκές συνοικίες εντός πόλεων αλλά και στα προάστια που έχουν δημιουργηθεί από το άγνωστο πλήθος των νεοφερμένων. Οι πόλεις έλκουν τον πλούτο αλλά και τη φτώχεια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΝΕΑ ΕΛΕΗΜΟΣΥΝΗ ΚΑΙ ΤΑ ΕΠΑΙΤΙΚΑ ΤΑΓΜΑΤΑ

Οι αντιφάσεις

Στη διάρκεια του Μεσαίωνα η εκκλησία παραμένει μέσω της ελεημοσύνης ο μοναδικός φορέας πρόνοιας για τους άπορους. Μέσω των δωρεών των πλουσίων, έχει εξελιχθεί σε ισχυρότατο χωροδεσπότη, αλλά δεν ασχολείται με τα αίτια της φτώχειας ούτε με τα πλήθη των φτωχών που συρρέουν στις πόλεις κατά το 13^ο αι. Η προνοιακή της δραστηριότητα συντελείται κυρίως στην ύπαιθρο μέσω των μοναστικών Ταγμάτων διότι οι μοναχοί (Βενεδικτίνοι, Κιστερσιανοί, κ.ά.) αποφεύγουν τα αστικά κέντρα « ως αγωγούς όλων των αμαρτιών ». Η πλειονότητα των πιστών τηρεί μια στοιχειωδέστατη μορφή θρησκευτικότητας έναντι των ρητών προσταγών ευλάβειας του Χριστιανισμού ενώ εκκλησιαστικοί και ισχυροί κοσμικοί έχουν εξασφαλίσει τη σωτηρία τους μέσω δωρεών. Μετά το 12^ο αι. η ιδέα του μοναχισμού και του ενοριακού κλήρου τείνει να ξεπεραστεί, παράλληλα οι οικονομικά ισχυροί περιορίζουν τις παραχωρήσεις γαιών προς την εκκλησία και μόνο η κατώτερη αριστοκρατία συμμετέχει στους ιερούς πολέμους που ευλογεί ο πάπας. Οι ονομαστικές μνημονεύσεις των ευεργετών μετατρέπονται σε ομαδικές ενώ τα ασκητικά μοναστικά Τάγματα έχουν εξελιχθεί σε πάμπλουτες μοναστηριακές χωροδεσποτείες προκαλώντας την αποδοκιμασία των απλών ανθρώπων.

Νέες μορφές θρησκευτικότητας

Από το 12^ο αι. πολλαπλασιάζονται οι νέου είδους θρησκευτικές ομάδες. Πρόκειται για ένα συνταίριασμα κοσμικού και μοναστικού βίου, με τα διάφορα τάγματα, κοινότητες και αδελφότητες να αποτελούν ένδειξη νέων θρησκευτικών ανησυχιών και απαιτήσεων εκ μέρους των πιστών. Εκφράζουν μια δίψα για το Ευαγγέλιο μια έλξη για τον αποστολικό βίο μια τάση μίμησης των πρώτων χριστιανών. Εμφανίζονται διάφορα νοσοκομειακά τάγματα με διαφορετική προέλευση, μορφές και στόχους αλλά με διάθεση συμμετοχής των πιστών σε ευλαβικά έργα υπέρ των αδυνάτων. Τέτοια ήταν το τάγμα των «Πτωχών Ιπποτών του Χριστού», που έδρευε στην Ιερουσαλήμ και φρόντιζε τους προσκυνητές, το «Τάγμα του Αγίου Πνεύματος», με πλήθος νοσοκομείων – πτωχοκομείων, τα τάγματα «Αγίου Αντωνίου και Τριαδικών» που ειδικεύονταν στην απελευθέρωση αιχμαλώτων από αλλόπιστους. Παράλληλα εμφανίζονται θρησκευτικές κοινότητες κοσμικών κυρίως

στα αστικά κέντρα που συνταιριάζουν μια απέραντη κοσμική ζωή με ευλαβική δράση όπως οι κοσμοκαλόγριες οι κοινότητες των «Μετανοούντων και Ταπεινωμένων» κ.ά. Παρά την επιτυχία τους στο γενικό πληθυσμό και την αναγνώρισή τους από την εκκλησία νοσοκομειακά τάγματα και θρησκευτικές κοινότητες κοσμικών δε λύνουν το πρόβλημα της αυξανόμενης απόκλισης ανάμεσα στις κοινωνικές, οικονομικές, πολιτιστικές, πνευματικές εξελίξεις και την επίσημη θρησκευτική ζωή.

Τα επαιτικά τάγματα

Στις αρχές του 13^{ου} αι. η εκκλησία δημιουργεί νέα θρησκευτικά τάγματα του Επαίτες. Συνειδητοποιώντας την αύξηση των κοινωνικών διαφοροποιήσεων και τις νέες μορφές φτώχειας στις πόλεις τα νέα τάγματα Φραγκισκανών και Δομινικανών αναπτύσσονται και πολλαπλασιάζονται εκεί. Η ένταξη σ' αυτά προϋποθέτει λιτό βίο, διαμοιρασμό της προσωπικής περιουσίας στους φτωχούς κι επιβίωση μέσω εपाτείας και εργασίας, φορούν κουρέλια και ζουν μαζί με τους φτωχούς σε πρόχειρα καταλύματα. Πρωτεργάτες των επαιτικών Ταγμάτων υπήρξαν ο Καστιλιάνος Δομίνικος και ο Ιταλός Φραγκίσκος, γόννοι αριστοκρατικών οικογενειών και οι δύο. Οι Επαίτες αντιλήφθηκαν το μεγάλο πρόβλημα φτώχειας των πόλεων και η δραστηριοποίησή τους σ' αυτά είναι αποτέλεσμα ορθολογικής και συγκροτημένης στρατηγικής. Πριν τη δημιουργία νέας μονής σε μια πόλη ερευνούν τον πληθυσμό, την οικονομική της δραστηριότητα και κατόπιν διαμορφώνουν ένα δίκτυο επαιτικών μονών. Τα επαιτικά Τάγματα, ως «βαρόμετρο της αστικοποίησης» κατακτούν τις Ευρωπαϊκές πόλεις.

Οι πόλεις, το χρήμα και οι Επαίτες

Για τους Επαίτες το χρήμα είναι η πλέον διαβολική επιπόνηση, εργαλείο διαφθοράς που μολύνει και υποκαθιστά το παραδοσιακό σύστημα ανταποδοτικότητας, ανταλλαγής αγαθών και εξυπηρετήσεων. Ερευνούν κατά περίπτωση τις πόλεις και κρίνουν βάσει του εκχρηματισμού των συναλλαγών, αν θα εγκαταστήσουν νέα μονή. Η μεσαιωνική πόλη εξελίσσεται και αποδεσμεύεται από την παραδοσιακή διάταξη δεσμών και σχέσεων γύρω απ' τον άρχοντα. Στη χωροδεσποτεία ο πλούτος μετριέται σε γη, ανθρώπους, δύναμη, στις πόλεις προκύπτει από νεόκοπες δραστηριότητες εμπόρων και δανειστών. Ισχυροί είναι οι νεόπλουτοι κι η δύναμή τους είναι το χρήμα. Η κυκλοφορία του χρήματος έχει αλλάξει τους όρους άσκησης εξουσίας και τις κοινωνικές σχέσεις. Όλοι αξιολογούνται με βάση το χρηματικό πλούτο που διαθέτουν, κι όλες οι συναλλαγές είναι εκχρηματισμένες.

Αν βασικό αμάρτημα των φεουδαρχών κατά τον Johan Huizinga ήταν η αλαζονεία, της νέας εκχρηματισμένης αριστοκρατίας, είναι η απληστία και η συσσώρευση πλούτου συμπεριφορά ατομική, εγωιστική και ακοινωνήτη. Στις πόλεις οι άνθρωποι κινδυνεύουν από τη φιλαργυρία, τη λαιμαργία και γίνονται φαύλοι, αιχμάλωτοι και τσιγκούνηδες. Η τσιγκουνιά δεν διαθέτει τη συμβολική και θεολογική διάσταση της αλαζονείας των φεουδαρχών, είναι αμαρτία υλική, ανθρώπινη αδυναμία, εγωιστική

απόλαυση τόσο προς τα Θεία όσο και προς την κοινωνία και τους ανθρώπινους δεσμούς.

Οι Επαίτες ξεκινούν εκστρατεία κατά της αστικής διαφθοράς και διατείνονται πως η τσιγκουνιά θεραπεύεται με τη γενναιοδωρία και την ελεημοσύνη. Αρχίζουν ιερό πόλεμο στον αστικό πληθυσμό διαγγέλλοντας την ανάγκη γενναιοδωρίας προς τον συνάνθρωπο την ανάγκη caritas. Η φτώχεια αποκτά ισχυρό θρησκευτικό συμβολισμό και νέα προσέγγιση. Οι Επαίτες ταυτίζονται με τους φτωχούς διακηρύσσοντας τη γενναιοδωρία και την ανιδιοτέλεια προς κάθε ενδεή. Δεν εισπράττουν δεκάτη ούτε άλλα εισοδήματα φεουδαρχικού τύπου και συντηρούνται από εράνους και επαιτείες. Μεγάλο πρόβλημα και αμαρτία αποτελεί η αποθησαύριση που δεν επιτρέπει την κυκλοφορία του χρήματος, καταστρέφοντας την κοινωνική ζωή και την ανταλλακτική αλυσίδα. Μόνη ελπίδα σωτηρίας είναι να προσφέρεται το χρήμα ως ελεημοσύνη ή για θεάρεστες πράξεις.

Το κήρυγμα και τα exempla

Από τα τέλη του 12^{ου} αιώνα τα υψηλά κλιμάκια της εκκλησίας σχεδιάζουν την αναδιοργάνωση και την ανάπτυξη του κηρύγματος που έως τότε αφορούσε τη διάδοση του ευαγγελίου και τη διαφήμιση της δυτικής σταυροφορίας. Η λόγια γλώσσα των κηρυγμάτων γίνονταν κατανοητή στους ευγενείς, τους αριστοκράτες και στους υπηρέτες της εκκλησίας, ενώ το πολυπληθές ποίμνιο αδύναμο να τα κατανοήσει παρέμενε έρμαιο των δεισιδαιμονιών και των αιρέσεων. Τα τάγματα των Επαίων υποστηριζόμενα από την Παποσύνη αναλαμβάνουν να διαδώσουν μέσω των κηρυγμάτων τους την ουσία των γραφών που συνοψίζεται στο δόγμα του Ελέους. Οι Επαίτες μοναχοί είναι δεινοί ρήτορες με μακρά μαθητεία στη τέχνη της ρητορικής και των μυστικών της, έχουν λάβει συστηματική εκπαίδευση σε καθεδρικά σχολεία και νεοσύστατα πανεπιστήμια. Είναι ικανοί να αντιμετωπίσουν και να κερδίσουν κάθε είδος ακροατήριου, παθιάζονται με την ηρωική τους αποστολή και η συμπεριφορά τους εμπνέει ευλάβεια στους πιστούς. Ταξιδεύουν σε όλη την Ευρώπη διαδίδοντας την Αγία Γραφή και στρέφονται προς την νέα αστική κοινωνία που χρειάζεται μια διαφορετική αποστολική προσέγγιση. Η εκκλησία γίνεται φορέας ιδεολογικής έκφρασης, το κήρυγμα αποκτά προσήνεια, γίνεται στο δρόμο σε δημόσιες γλώσσες, προσαρμόζεται στις εμπειρίες και τις ανάγκες του κοινού και στα ιδιαίτερα ελαττώματα κάθε κατηγορίας. Οι Επαίτες στα κηρύγματά τους χρησιμοποιούν σύντομα διδακτικά αφηγήματα, τα exempla. Πρωτοεμφανίστηκαν μεταξύ 9^{ου} και 12^{ου} αιώνα σε μοναστικά περιβάλλοντα με σκοπό τη συμμόρφωση των μοναχών. Εμπνευστές τους ήταν οι Βενεδικτινοί μοναχοί ενώ οι Κιστερσιανοί θα προβούν σε συστηματική συλλογή τους. Από τα τέλη του 12^{ου} αιώνα θα αποτελέσουν ένα ιδιαίτερο «είδος λογοτεχνίας», βγαίνουν από τα μοναστήρια, πολλαπλασιάζονται, προσαρμόζονται και έχουν ευρύ ακροατήριο. Με στόχο τη χριστιανική κατήχηση τα exempla λαμβάνουν δύο μορφές. α) την αγιογραφική, που περιγράφει ηρωικές ιστορίες αγίων και β) την διδακτική που σκηνοθετεί κοινούς θνητούς και επιδιώκει μέσω του παραδείγματος, την ταύτιση με τη σωστή χριστιανική συμπεριφορά. Μεταξύ 13^{ου} και 14^{ου} αιώνα έχοντας ενσωματώσει στοιχεία προφορικού πολιτισμού

και παραδοσιακών αφηγήσεων μετεξελίσσονται σε ένα λογοτεχνικό και πολιτιστικό προϊόν που θα γνωρίσει επιτυχία. Τα *exempla* σύμφωνα με τον Jacques Le Goff είναι το βασικό μέσο μαζικής ενημέρωσης, ενώ σε όλα κυριαρχεί ο φόβος διότι θίγουν την επιθανάτια αγωνία. Μέσω των επαιτικών ταγμάτων των κηρυγμάτων και των *exempla*, η εκκλησία προσαρμόζεται στις κοινωνικές εξελίξεις, αναβαθμίζει τη δράση της ως κέντρο παραγωγής ιδεολογίας και ιδεολογικής νουθεσίας.

Η εξομολόγηση

Τα κηρύγματα διαφοροποιούν τους στόχους τους με τον καιρό. Αρχικά στρέφονταν κατά των αιρέσεων, μετά κατά της απλοϊκής πίστης, ενώ το νέο κήρυγμα αποσαφηνίζει τις διάφορες μορφές αμαρτίας και πείθει το ακροατήριο προς μια νέα θρησκευτική πρακτική, την εξομολόγηση. Η Δ' Οικουμενική Σύνοδος απαίτησε την ετήσια εξομολόγηση κάθε χριστιανού. Η εκκλησία γίνεται ελεγκτής συνειδήσεων, ορθής πίστης και ηθικότητας του ποιμνίου της. Ο εξομολογητής εισχωρώντας στα άδυτα της ανθρώπινης ψυχής προτείνει για κάθε διαγνωσμένη αμαρτία, ποινές εξιλέωσης ως τη μετάνοια.

Το καθαρτήριο

Τα επαιτικά τάγματα και οι θεολόγοι του 13^{ου} αιώνα θα επινοήσουν και θα διαδώσουν μια καινοτόμα χριστιανική αντίληψη το Καθαρτήριο. Από το δυαδικό σύστημα Παραδείσου/Κόλασης οι άνθρωποι περνούν σε ένα τετραδικό με το ένα άκρο στο απολύτως κακό και το άλλο στο απολύτως καλό και καταλήγουν σε ένα τριαδικό με τους απολύτως κακούς, τους μέτριους και τους απολύτως καλούς. Θεμελιακή ανακάλυψη το Καθαρτήριο ενέχει ρόλο προθαλάμου, αίθουσας αναμονής για τον Παράδεισο. Έχει τα χαρακτηριστικά της Κόλασης με ειδοποιό διαφορά την προσωρινή παραμονή σε αυτό με τελικό προορισμό τον Παράδεισο. Η μετάβαση των ψυχών από το Καθαρτήριο στον Παράδεισο είναι πολύπλοκη διαδικασία και εξαρτάται απόλυτα από τις συμπεριφορές, τις πράξεις, τις προσευχές και τις δεήσεις των ζωντανών συγγενών και φίλων των νεκρών. Η αλληλεγγύη ζωντανών και νεκρών εξασφαλίζει σύντομη παραμονή σε αυτό και αίσια μετάβαση στον Παράδεισο. Η εκκλησία επινοεί σειρά δραστηριοτήτων, όπως νηστείες, λειτουργίες, προσευχές, ελεημοσύνες κ.ά. χωρίς ταξικές διακρίσεις. Η ετήσια εξομολόγηση, η πνευματική καθοδήγηση και τα εγχειρίδια για εξομολογητές είναι εργαλεία προς ιερείς και πιστούς που προσπαθούν να βρουν συμβιβαστικές λύσεις ανάμεσα, στις επιταγές του δόγματος και των τρόπων εκ χρηματισμένου βιοπορισμού στην πόλη. Οι θεολόγοι αναζητούν και επινοούν λύσεις και επιχειρήματα για την ασυμβατότητα μιας κοινωνίας που κινείται με χρήμα, που δανείζει με τόκο και κερδοσκοπεί. Όλα αυτά όμως είναι αμαρτία. Χάρη στο Καθαρτήριο η εκκλησία θα εξασφαλίσει δρόμους εξιλέωσης για όλους, ακόμη και για τους τοκογλύφους.

Οι θεολόγοι, ο σχολαστικισμός και ο τοκογλύφος

Οι σπουδαιότεροι θεολόγοι της εποχής προέρχονται από τα επαιτικά τάγματα, χαίρουν γενικής εκτίμησης και διδάσκουν στα νεοσύστατα πανεπιστήμια και σε αστικά σχολεία. Έχουν ασπαστεί το σχολαστικισμό, ακολουθούν ορθολογικές διαδικασίες συλλογισμού και απομακρύνονται από το μυστικιστικό πνεύμα των μοναστηριών. Ο σχολαστικισμός προσπαθεί να συνδυάσει, τις γραφές με την φιλοσοφική σκέψη των αρχαίων Ελλήνων και κυρίως του Αριστοτέλη. Υποστηρίζει πως τα δόγματα της πίστης αποδεικνύονται μέσω της διαλεκτικής και του ορθού λόγου. Το 13^ο αιώνα οι σχολαστικοί θεολόγοι θα συγκροτήσουν μια ατομικής χρήσης θρησκευτική ηθική που συνδυάζει την κοινωνική ζωή με την ατομική σωτηρία. Δεν ενδιαφέρονται για την οικονομία αλλά θα επινοήσουν συμβιβαστικές λύσεις ανάμεσα στη θρησκεία και στον εκ χρηματισμό των συναλλαγών. Επίσης θα ορίσουν νέες ηθικές προδιαγραφές για τα δικαιώματα των φτωχών και τις υποχρεώσεις των πλουσίων. Ο σπουδαίος Δομινικανός στοχαστής Θωμάς Ακινάτης, θα επινοήσει διάφορες διεξόδους για τον τόκο και τον τοκογλύφο. Ως αντίδοτο στη φιλαργυρία προτάσσεται η ελεημοσύνη, ενώ οι τοκογλύφοι που βλάπτουν τη χριστιανική κοινότητα, μόνο μέσω της αλληλεγγύης και της επιστροφής των τόκων επιτρέπεται να ελπίζουν στη Θεϊκή ευσπλαχνία. Μετά το 13^ο αιώνα τα κρίματα γίνονται αντικείμενο διαπραγμάτευσης, αξιολόγησης, συζήτησης και οι αμαρτωλές τάξεις των εμπόρων- δανειστών μπορούν να γλυτώσουν την Κόλαση αν εμπιστευτούν τους κληρικούς και συμμορφωθούν στις υποδείξεις τους.

Επανεφεύρεση του Θεού

Η μεσαιωνική εκκλησία, σύστημα ιδεολογικών αναπαραστάσεων και κοινωνικός θεσμός, επανεφευρίσκει το Θεό, για να τον εντάξει στη σύγχρονη πραγματικότητα. Ο Θεός είναι καλός, παισιώνεται από πολλούς βοηθούς και συνεργάτες, όπως, άγιοι και άγγελοι φύλακες. Η Αγία Τριάδα διαχωρίζεται, ο Θεός παραμένει στα ουράνια, ο Υιός έρχεται πιο κοντά στους ανθρώπους και το ασαφές Άγιο Πνεύμα ασχολείται με την ανθρώπινη ψυχή. Η μορφή της Παναγίας προστίθεται στο Πάνθεο λειτουργώντας παρηγορητικά στον ανθρώπινο πόνο. Σταδιακά ο Θεός απεικονίζεται σε αντίθεση με άλλες μονοθεϊστικές θρησκείες, γίνεται συνεργάτης εμπόρων και επιχειρηματιών και παίρνει μερίδιο από τα κέρδη τους που καταλήγει στον οίκο του για να δοθεί σε ελεημοσύνες.

Αριθμητική και επέκεινα

Το 13^ο αι., εποχή διάδοσης της πρακτικής αριθμητικής, της λογιστικής, των συναλλαγών και των κρατικών προϋπολογισμών, μια πολύπλοκη αριθμητική αξιολόγηση αντανακλάται και στο επέκεινα. Οι αμαρτίες μετριοούνται, τίθενται υπό διαπραγμάτευση, τα κρίματα εξαγοράζονται κι επιτυγχάνεται η εξιλέωση. Υπολογίζεται μια πρώτη αναλογική συσχέτιση ανάμεσα στο μέγεθος, τη σημασία των επίγειων αμαρτιών και τη διάρκεια παραμονής στο καθαρτήριο. Μια δεύτερη αναλογική συσχέτιση επιτρέπει τη μείωση χρόνου παραμονής στο καθαρτήριο χάρη στην ποσότητα ευλαβικών δραστηριοτήτων των ζωντανών συγγενών και φίλων. Το

καθατήριο αποκτά λογιστικά βιβλία ενώ η διαθήκη είναι η έσχατη ευκαιρία εξιλέωσης

Η διαθήκη

Η αναγεννημένη διαθήκη είναι πρωτίστως πράξη θρησκευτική, αρχίζει ,στο όνομα της Αγίας Τριάδας, συντάσσεται από κληρικούς και η εκκλησία εγγυάται για την πιστότητά της. Η διαθήκη καθίσταται πρόσθετο μέσο για τη σωτηρία της ψυχής. Μετά το θάνατο του διαθέτη ορίζει, την εκπλήρωση ηθικών χρεών, την επανόρθωση κριμάτων, την επιστροφή κατακριτέων κερδών, προσευχές και τελετές για εξιλέωση. Τα επαιτικά τάγματα με τα exempla προτρέπουν τους πιστούς να συντάσσουν διαθήκες ενώ οι τελετές μνημόνευσης κερδίζουν το πλήθος και θ' αποτελέσουν βασική δραστηριότητα όλων των εκκλησιών. Ο θάνατος γίνεται ατομική υπόθεση, η μεταθανάτια ζωή εκκοσμικεύεται και ελέγχεται σαν εμπορική συναλλαγή. Η αλληλεγγύη ζωντανών και νεκρών ενισχύεται ,η εκκλησία διευρύνει την κοινωνική βάση των δωρητών της αφού όλοι ζητούν νεκρικές λειτουργίες και επιμνημόσυνες δεήσεις. Ο εξομολογούμενος μπορεί έναντι πληρωμής σε μετρητά να εξασφαλίσει πίστωση πάνω στο χρέος του σε μετάνοιες. Ακόμη και για τα θανάσιμα αμαρτήματα έχουν επινοηθεί τρόποι ρευστοποίησης αποδραματοποίησης και συγχώρεσης. Στις διαθήκες καταγράφονται δωρεές προς τα επαιτικά τάγματα και τις ενορίες με αντάλλαγμα λειτουργίες και προσευχές για τη σωτηρία της ψυχής.

Ο θρίαμβος των επαιτών

Η επιτυχία και η επίδραση των επαιτικών ταγμάτων στις πόλεις είναι τεράστια σ' όλα τα επίπεδα. Εκχριστιάνισαν ουσιαστικότερα τις πόλεις, επαναπροσδιόρισαν τη διάκριση ιερού -κοσμικού, τα όρια αμαρτίας -ευλάβειας, πολλαπλασίασαν τους δρόμους εξιλέωσης και διατύπωσαν αυστηρούς ορισμούς για το σφάλμα. Με την αστικοποίηση, η αγιολογία γίνεται περισσότερο υπόθεση αστικών συγκεντρώσεων, αφορά κοσμικούς αγίους, αστούς και δε στηρίζεται σε αξιώματα ισχυρών αλλά στην υποδειγματική χριστιανική ζωή. Ο ουρανός γίνεται πλησιέστερος στους πιστούς και η διάρκεια παραμονής στο καθατήριο καθίσταται διαπραγματεύσιμη χάρη στη διαθήκη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Ο ΝΕΟΣ ΕΚΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΕΛΕΗΜΟΣΥΝΗ

Η συμβολή των επαιτικών ταγμάτων στο θέμα της ελεημοσύνης, υπήρξε καθοριστική. Οι φτωχοί γίνονται ορατοί, αποκτούν υπόσταση, συντάσσονται πολλές φιλοσοφικές και θεολογικές πραγματείες για τη φτώχεια, μελετώνται οι δημογραφικές επιπτώσεις των λιμών και των ασθενειών σ' αυτούς. Σ' όλη την Ευρώπη αναπτύσσεται η φιλανθρωπική δράση των αρχόντων, των εμπόρων, συντεχνιών αδελφοτήτων κι όλου του αστικού πληθυσμού με ατομικές ή συλλογικές

μορφές. Γενναιοδωρίες, πρακτικές απλής καθημερινής αλληλεγγύης, με τεράστια πολιτιστική σημασία, στηρίζουν το φτωχό άνθρωπο. Πρακτικές που ανήκουν στην εξω-οικονομική κυκλοφορία αγαθών κι εξυπηρετήσεων κι αποκτούν θρησκευτική χροιά. Οι οργανωμένες μορφές φιλανθρωπίας, οι ευλαβικές διαθήκες, τα νοσοκομεία-πτωχοκομεία και οι αδελφότητες είναι τα είδη πρόνοιας με θεσμική υπόσταση που ασχολήθηκαν με τη φτώχεια.

Τα νοσοκομεία-πτωχοκομεία

Στη διάρκεια 12^{ου} και 13^{ου} αι. πολλαπλασιάζονται ραγδαία σ' όλη την Δ. Ευρώπη τα φιλανθρωπικά ιδρύματα. Τα παλαιότερα εκκλησιαστικά σχήματα περίθαλψης και νοσηλείας, αναπτύσσονται, εξελίσσονται, παίρνουν διάφορες μορφές κι ονομασίες ωστόσο καταλήξουμε στον όρο Hospital. Επικαλούμενα το διττό πρότυπο του πάσχοντος και ελεήμονος Χριστού βοηθούν και παρηγορούν τους κατατρεγμένους. Όλα προσφέρουν κατάλυμα και στοιχειώδη περίθαλψη σε ποικίλους δεινοπαθούντες, η χωρητικότητά τους είναι περιορισμένη και η νοσοκομειακή βοήθεια περιελάβανε πρωτίστως εξομολόγηση και προσευχές και κατόπιν καθαριότητα, τροφή και θεραπεία. Το προσωπικό προερχόταν κυρίως από τον κλήρο εκτός από μία ειδική κατηγορία κοσμικών τους «δοσμένους», που αφιέρωναν τη ζωή και την περιουσία τους στη φροντίδα φτωχών ασθενών. Όλοι οι τρόφιμοι των ιδρυμάτων έβγαιναν καθημερινά για επαιτεία. Πλούσιες δωρεές βελτιώνουν τα ιδρύματα ή ιδρύουν νέα, δωρεές που προέρχονται απ' όλα τα κοινωνικά στρώματα.

Οι αδελφότητες

Οι θρησκευτικές αδελφότητες επονομαζόμενες και «ελεημοσύνες» αποτελούν την πεμπτουςία του Χριστιανισμού. Είναι η πιο διαδεδομένη μορφή κοινωνικής οργάνωσης, εκφράζουν την ανάγκη πνευματικής αλληλεγγύης, εκούσιας δέσμευσης και συνασπισμού. Είναι ανοικτές και πολυσυλλεκτικές, θεμελιώνονται στη βάση ενός γενικού όρκου ευλάβειας των μελών τους, ενώ κάποιες φορές εκπροσωπούν συμφέροντα των πολλών έναντι των ισχυρών. Βοηθούν όσους είναι μόνοι, στηρίζουν άπορους, φυλακισμένους, αρρώστους, προσκυνητές, ανθρώπους χωρίς οικογενειακή υποστήριξη κι όσους δεν έχουν τη δυνατότητα ταφής και ένδυσης. Τα μέλη διαπαιδαγωγούνται με νουθεσίες, πρόστιμα κι επιβραβεύσεις για τον αυτοέλεγχο και την αποφυγή παρεκτροπών. Ακολουθούν το ευαγγελικό πρότυπο της αδελφικής αγάπης κι όπως οι μοναχοί των ταγμάτων αποκαλούνται «αδελφός και αδελφή». Σημαντικότατο γεγονός και σήμα κατατεθέν κάθε αδελφότητας αποτελεί το ετήσιο συμπόσιό τους, μια κοσμική παραλλαγή του Μυστικού Δείπνου. Για την υλοποίησή του κινητοποιούνται όλα τα μέλη, φορούν διακριτικά σύμβολα, κάνουν λειτουργίες, πομπές εντός πόλεως, πανηγύρι και μοιράζουν άφθονη τροφή. Οι νεοφερμένοι κάτοικοι αποκτούν ένα πλαίσιο ένταξης, κοινωνικής ταυτότητας και προστασίας εξασφαλίζοντας αστική συνεκτικότητα. Στις ισχυρότερες κοινωνικά αδελφότητες, των αστικών ελίτ απαιτούνται υψηλές ετήσιες συνδρομές και κοινωνικό γόητρο, οι δωρεές τους είναι μεγαλοπρεπέστατες επιδιώκοντας προβολή, επουράνια στήριξη και δόξα. Οι αδελφότητες αρθρώνονται γύρω από επικήδειες δραστηριότητες κι

εξασφαλίζουν στα μέλη τους μεταθανάτιες εγγυήσεις, σωστή χριστιανική ταφή, επιμνημόσυνες δεήσεις και συλλογική μεταθανάτια συνδρομή.

Οι «Γενικές Ελεημοσύνες»

Η «Γενική Ελεημοσύνη» είναι ένα είδος προνοιακής δράσης των εστεμμένων της Ευρώπης. Ήταν ανεξάρτητη από τις ελεημοσύνες που διενεργούσε ατομικά κάθε βασιλιάς ή βασίλισσα. Η «Γενική Ελεημοσύνη», συγκεντρώνει πλούτη, ιδρύει ή χρηματοδοτεί νοσοκομεία και φιλανθρωπικά ιδρύματα, οργανώνει συσσίτια στηρίζει ποικιλοτρόπως φτωχούς και αναπήρους. Διαδίδεται στις περισσότερες Ευρωπαϊκές πόλεις, κερδίζοντας έδαφος σ' όλα τα κοινωνικά στρώματα, συναθροίζοντας πολλές δωρεές που αναδιανέμονται στους φτωχούς. Οι περισσότερες δωρεές προέρχονται από διαθήκες, με λεπτομερή αναφορά στο είδος της ελεημοσύνης που επιθυμεί ο εκλιπών. Αυτές οι μορφές πρόνοιας στήριξαν συγκυριακά τον πεινασμένο αγροτικό πληθυσμό που κατευθύνθηκε στις πόλεις σε περιόδους σιτοδείας.

Η φτώχεια στις πόλεις μετά τον 13^ο αιώνα.

Από τα τέλη του 13^{ου} αι. και μετά, οι κοινωνικές ανισότητες διευρύνονται και σ' όλες τις ευρωπαϊκές πόλεις, η πλειονότητα του αστικού πληθυσμού, βρίσκεται σταθερά στα όρια της φοροαπαλλαγής. Το όριο της φοροαπαλλαγής και το όριο της ένδειας διαφέρει από πόλη σε πόλη. Η αδιάλειπτη ετήσια απασχόληση, αποτελεί πρωταρχική επιδίωξη, με την επιδείνωση της συγκυρίας όμως, πλήθος άνεργοι ειδικευμένοι τεχνίτες, και μαστόρια κάθε είδους ψάχνουν για μεροκάματο. Οι συντεχνίες και πολλές αδελφότητες, περιθάλπουν τα μέλη τους προσφέροντας ψυχολογική στήριξη, πνευματική παρηγοριά, και υλική ανακούφιση ώστε να μην εξωθηθούν στη ζητιανιά. Ο κίνδυνος της ένδειας είναι υπαρκτός και για ευπόληπτα μέλη των συντεχνιών. Οι αποκλεισμένοι από θρησκευτικές οργανώσεις και συντεχνίες αντιμετώπιζαν σταθερά το φάσμα της πείνας και της ανέχειας. Οι μισθοί το Μεσαίωνα δεν είναι ενιαίοι ούτε συνεκτικοί, προσδιορίζονται από αδιαφανή κριτήρια, σχέσεις προσωπικής εξάρτησης, την πόλη τον εργοδότη κ.ά. Η κοστολόγηση και αμοιβή της εργασίας, καθώς και οι τρόποι ή οι όροι δανεισμού, εκφράζουν κοινωνικές σχέσεις και συσχετισμούς δυνάμεων. Τα προνοιακά συστήματα εκτός από τους «κλασσικούς φτωχούς» και τα θύματα σιτοδείας, καλούνται να στηρίξουν περιστασιακά μια όλο και πιο διευρυμένη γκάμα φτωχών.

Άλλες μορφές ελεημοσύνης

Εκτός των άλλων μορφών ελεημοσύνης εμφανίστηκε σε διάφορες παραλλαγές, στις Ευρωπαϊκές πόλεις και η «Τράπεζα των φτωχών ή Τράπεζα του Αγίου Πνεύματος». Αρχικά ήταν εκκλησιαστικής έμπνευσης, στην πορεία οργανώνονται και ελέγχονται από προύχοντες ή δημοτικές αρχές. Διαθέτουν περιουσιακά στοιχεία σε πόλεις και ύπαιθρο και εισοδήματα από δωρεές, αστικά πρόστιμα, εράνους κ.ά. Φιλανθρωπίες οργανώνονται επίσης από, κοινότητες, αδελφότητες, εφημέριους και εκκλησίες. Πολλές συντεχνίες κι αδελφότητες αφήνουν κληροδοτήματα και διενεργούν τακτικά μαζικές διανομές τροφίμων σε σταθερούς χώρους. Επίσης

χιλιάδες διαθήκες πλούσιων και φτωχών προσβλέπουν κάτι υπέρ φτωχών και αδυνάτων.

Το «μυστικό» της ελεημοσύνης: suffragium και caritas

Οι κάτοικοι των μεσαιωνικών πόλεων από το 13^ο αι. κι έπειτα δραστηριοποιούνται σε ποικίλες πρακτικές αγαθοεργίας. Ο χώρος του χριστιανικού ελέους ,καταλαμβάνεται απ' όλες τις κοινωνικές κατηγορίες μετατρέποντας την αγαθή δραστηριότητα της ελεημοσύνης σε πολυπληθές πεδίο χριστιανικής άμιλλας κι επίδειξης. Συγγενείς, φίλοι, αδελφότητες, τάγματα, ελεηθέντες και λοιποί, με τις, επί παραγγελία προσευχές, ευχαριστίες και μνημονεύσεις μπορούν να περιορίσουν την παραμονή τους στο Καθартήριο. Η σωτηρία των νεκρών απαιτεί το suffragium ,δηλαδή τις αποδεδειγμένες πράξεις αγάπης. Τα suffragia συνδέονται με την caritas ,είναι συναλλαγές που συντελούνται στη γη αλλά η πραγματική τους αξία εγκρίνεται από το Θεό. Ο κοινωνικός έλεγχος των όμοιων συμπληρώθηκε από το ακοίμητο βλέμμα του Θεού. Ένα μέρος του κυκλοφορούντος χρήματος καταλήγει στην εκκλησία ενώ κληρικοί κάθε κατηγορίας γίνονται περιζήτητοι για εξομολογήσεις ψαλμωδίες κι επιμνημόσυνες δεήσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΟΙ ΦΤΩΧΟΙ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΤΟΥ 14^{ου} ΑΙΩΝΑ

Η συγκυρία του 1300

Γύρω στα τέλη του 13^{ου} αι. ο μεσαιωνικός κόσμος, γνωρίζει εκτεταμένη ύφεση, που θα κρατήσει ως το 15^ο αι. Αρχίζει στην ύπαιθρο με δημογραφική συρρίκνωση, μείωση καλλιεργούμενων εκτάσεων, αποδόμηση της αγροτικής κοινωνίας και εγκαταλελειμμένους οικισμούς. Παράλληλα μετακινείται μεγάλο μέρος του πληθυσμού στις πόλεις, έχουμε αύξηση των πολέμων, αλλαγή του κλίματος της Ευρώπης με ολέθριες συνέπειες στις αγροτικές παραγωγές και το εμπόριο καθώς και την εμφάνιση της Πανώλης . Προέκυψε μια αδυναμία της αγροτικής οικονομίας να θρέψει τον αυξημένο πληθυσμό, ενώ κοσμικοί και εκκλησιαστικοί χωροδеспότες ακολούθησαν ανορθολογική οικονομική συμπεριφορά, με επιδεικτικές σπατάλες ,αυξημένη φορολόγηση κι αδιαφορία για επενδύσεις και βελτιωτικά έργα που θα ενίσχυαν τους αγρότες. Ο κατακερματισμός των κλήρων φτωχοποίησε μέρος των αγροτών και η γη αλλάζει χέρια. Πλούσιοι αστοί και αριστοκράτες συγκεντρώνουν μεγάλες εκτάσεις γαιών .

Η ανάδυση κεντρικών «κρατών», η φορολόγηση, ο πόλεμος

Τα νέα κεντρικά « κράτη» που εμφανίζονται, επιβάλλουν πρόσθετη βασιλική φορολογία που ανατίθεται σε φοροεισπράκτορες. Ελέγχουν τη νομισματική κυκλοφορία, απαγορεύουν την εξαγωγή χρυσού και αργύρου, ορίζουν την περιεκτικότητα των νομισμάτων σε πολύτιμα μέταλλα και ρυθμίζουν τις ισοτιμίες τους. Ελέγχουν τις πολεμικές λειτουργίες, οι πόλεμοι διεξάγονται από βασιλικούς και πριγκιπικούς στρατούς, οι συρράξεις έχουν τη μορφή επαναλαμβανόμενων μαχών με μεγάλα διαστήματα ανακωχής, (εκατονταετή πόλεμος), οι στρατιές αποτελούνται από μισθοφόρους, φορούν στολές στα χρώματα των βασιλικών οίκων και είναι οικονομικά ασύμφοροι. Ο αναβαθμισμένος πόλεμος παραμένει βασική πηγή εισοδημάτων και μέσο κοινωνικής ανόδου για τους ευγενείς, ενώ τρομοκρατεί λεηλατεί και εξαντλεί τους κατοίκους της υπαίθρου.

Η σχολή της εμπορευματοποίησης

Η σχολή της εμπορευματοποίησης επιδιώκει να διαψεύσει την εικόνα εσωστρέφειας και ακινησίας των αγροτικών μεσαιωνικών κοινωνιών. Υποστηρίζουν, πως η βασική κινητήρια δύναμη της χωροδεσποτικής οικονομίας, ήταν στα τέλη του Μεσαίωνα, οι ευκατάστατοι αγρότες, το δίκτυο των τοπικών αγορών και των χωριάτικων παζαριών που εδραίωναν το εμπόριο και τις συναλλαγές. Αρχαιολογικές ανασκαφές χωριάτικων οικισμών έχουν εντοπίσει στα ευρήματα αξιοσημείωτη άνοδο του βιοτικού επιπέδου, με αναβαθμισμένη διατροφή κι ένδυση και διευρυμένη εμπορική δραστηριότητα. Ωστόσο η δυνατότητα επικερδούς εμπορευματοποίησης πλεονασμάτων, αφορά ελάχιστους αγρότες. Η απελευθέρωση της αγοράς ζημίωσε φτωχούς και μικροκληρούχους, ενώ η αύξηση της εμπορευματοποίησης ενίσχυσε πρωτίστως τους χωροδεσπότες και τον περίγυρό τους.

Οι σιτοδείες

Οι σιτοδείες πριν το 13^ο αι. είχαν τοπικό χαρακτήρα, από τα τέλη του 13^{ου} αι. μαστίζουν την Ευρώπη κάθε 4 με 5 χρόνια. Η αυξημένη τους δριμύτητα οφείλεται σε οικονομικούς, πολιτικούς και κοινωνικούς παράγοντες που μετατρέπουν απλές ελλείψεις σιτηρών σε κοινωνική μάστιγα. Προκαλούν δημογραφική συρρίκνωση, μαζική μετανάστευση αγροτών κι αναδιατάξεις στην έγγεια ιδιοκτησία προς όφελος νέων κοινωνικών ομάδων. Πλήττεται κυρίως, μεγάλο μέρος των φτωχών κατοίκων των πόλεων και του αγροτικού πληθυσμού. Στις πόλεις η κατάσταση είναι ομαλότερη σε σχέση με την ύπαιθρο γιατί οι βασιλικές και οι δημοτικές αρχές οργανώνουν τ' αποθέματα σιτηρών και φροντίζουν για την επάρκεια. Οι εξουθενωμένοι και πεινασμένοι αγρότες, κατευθύνονται προς τις πόλεις, ως ζητιάνοι, πρόσφυγες πείνας, που βρίσκουν καταφύγιο σ' ερειπωμένα κτίσματα, απ' όπου δίδονται όταν η σιτοδεία εντείνεται. Νοσοκομεία, αδελφότητες και φιλανθρωπικοί θεσμοί αναδιανομής σιταριού και παροχής ποικίλης βοήθειας συντηρούν κάπως τους φτωχούς.

Κρίση και μορφές στήριξης της υπαίθρου

Οι άνθρωποι που δραστηριοποιούνταν σε περιοχές με υψηλό εκχρηματισμό δυσκολεύτηκαν περισσότερο, ενώ όπου κυριαρχούσαν οι παραδοσιακές σχέσεις οι αγρότες ήταν σχετικά προστατευμένοι. Η αμοιβή σε είδος, η εξόφληση οφειλών με εργασία, η καταβολή ενοικίων σε είδος και τα έθιμα, τους προφύλασσαν από την αύξηση των τιμών στα σιτηρά. Κοσμικοί και εκκλησιαστικοί χωροδеспότες διατηρούν τα μισθώματα χαμηλά, δέχονται καθυστερήσεις ενοικίων και δείχνουν επιείκεια στους φτωχούς αγρότες εξασφαλίζοντας κοινωνική συνοχή κι εξάρτηση. Στις ανεπτυγμένες περιοχές, η εμπορευματοποίηση των αγαθών και η διεύρυνση της νομισματικής κυκλοφορίας επηρέασε τους τρόπους και τους όρους δανεισμού μεγάλου μέρους των αγροτών. Η πίστωση βρίσκεται στον πυρήνα της μεσαιωνικής αγροτικής και βιοτεχνικής οικονομίας και του εμπορίου τόσο στην ύπαιθρο όσο και στις πόλεις.

Οι τρόποι δανεισμού και η εξέλιξή τους σε περίοδο κρίσης

Πολλοί ιδιοκτήτες γης γνωρίζοντας την οικονομική αδυναμία των αγροτών τους, τους δάνειζαν τα απαραίτητα εργαλεία, ζώα, σπορά ή και λίγα νομίσματα. Η κατάληξη αυτών των συναλλαγών αλληλεξάρτησης σε περιόδους κρίσης κατέληγε συχνά σε κατάσχεση γης ή περιουσιακών στοιχείων. Οι κάτοικοι των ορεινών περιοχών, είναι πιο προστατευμένοι από τους επαγγελματίες δανειστές κι αντιμετώπιζαν τις οικονομικές δυσκολίες, είτε με εποχικές μετακινήσεις για δουλειά στους κάμπους, είτε με ενδοκοινοτικό ή τοπικό δανεισμό. Επίσης ασχολούνταν με την κτηνοτροφία, την υφαντουργία καθώς και άλλες δραστηριότητες που τους ενίσχυαν το εισόδημα. Αντίθετα στις εύφορες κοιλάδες οι χωρικοί ήταν υπερχρεωμένοι στους ανθρώπους των πόλεων. Μεγαλέμποροι και τραπεζίτες φροντίζουν μέσω του δανεισμού να υφαρπάξουν εύφορα χωράφια συγκεντρώνοντας μεγάλες εκτάσεις.

Συμβολαιογράφοι και δικαστήρια

Λόγω της μεγάλης αύξησης των «ανώνυμων» οικονομικών συναλλαγών, αποτυπώνεται η ανάγκη ελέγχου κι εξασφάλισης με συμβολαιογραφικές πράξεις. Ο συμβολαιογράφος γίνεται θεσμός πιστοποίησης και γραπτής αποτύπωσης ιδιωτικών συμφωνιών και η παρουσία του είναι διαδεδομένη σ' όλη την Ευρώπη, τον συναντούμε εγκατεστημένο στις πόλεις και στα παζάρια της υπαίθρου. Το εύρος των συμβολαιογραφικών πράξεων είναι μεγάλο αλλά, η πλειονότητα των δανείων των χωρικών, αφορά πιστωτικές πράξεις σε είδος ή σε χρήμα. Στις πράξεις εμφανίζεται μόνο το ποσό επιστροφής αποκρύπτοντας έτσι τους τόκους που τους καταδίκασε η εκκλησία. Τα συμβολαιογραφικά έξοδα και οι καθυστερήσεις αποπληρωμής επιβαρύνουν το δανειζόμενο. Η υπερχρέωση των αγροτών εμφανίζεται στα δικαστικά αρχεία, οι δανειστές προσφεύγουν στα δικαστήρια με αποτέλεσμα την κατάσχεση περιουσιών φτωχών ανθρώπων.

Ο άτυπος δανεισμός και η εξέλιξή του

Ο τεράστιος όγκος πιστωτικών συναλλαγών, που δεν έχουν αφήσει ίχνη, μεταξύ συγγενών, φίλων, γειτόνων και συνεργατών, συνδέεται με δεσμούς και αξίες αλληλεγγύης, αμοιβαιότητας ή κοινού συμφέροντος, ανήκει στο χώρο της οικονομίας της υποχρέωσης και της ανιδιοτέλειας, δηλαδή της *caritas*. Αυτά τα ανειλημμένα δάνεια υπολογίζονται σε χρήμα, οι δυνατότητες ανταπόδοσης παραμένουν ποικίλες και η ημερομηνία αποπληρωμής παραμένει αόριστη και ανοικτή. Στη συγκυρία της κρίσης όμως, αυτές οι μικρές συναλλαγές, καταγγέλλονται στα κάθε είδους δικαστήρια. Η εμπορευματοποίηση, και η αύξηση του εκχρηματισμού προκάλεσαν κοινωνικές διαφοροποιήσεις. Ο πολυσήμαντος δανεισμός, μεταλλάσσεται, περιορίζεται στην χρηματική και την οικονομική του διάσταση κι από απλό δάνειο μετατρέπεται σε κυριολεκτικό «χρέος». Η προσφυγή στα δικαστήρια επιβαρύνει πάντα τους αδύναμους κι έχει καταστροφικές επιπτώσεις.

Τα συστήματα στήριξης και η εξέλιξή τους

Από τα τέλη του 13^{ου} αι. παρατηρείται αύξηση της θνησιμότητας στα αδύναμα κοινωνικά στρώματα. Στην ύπαιθρο, η εντεινόμενη εμπορευματοποίηση, οδήγησε σε δομικές αναδιαρθρώσεις, σε κοινωνική περιθωριοποίηση και οι σιτοδείες καταλήγουν σε ραγδαίο πολλαπλασιασμό των θανάτων. Τα συγγενικά δίκτυα προστασίας και αλληλοβοήθειας εξασθενούν στην πίεση της κρίσης και οι άνθρωποι καταφεύγουν για βοήθεια, είτε στη φιλανθρωπία, είτε σε επαγγελματίες δανειστές, εμπόρους ή εύπορους χωρικούς. Οι παραδοσιακοί τρόποι αντιμετώπισης της σιτοδείας μέσω ελεημοσύνης και δανεισμού δεν επαρκούν σε περιόδους λιμών, οι φτωχοί έχουν αυξηθεί, είναι χρεωμένοι και χάνουν τα χωράφια τους, και οι ποινές για χρέη γίνονται αυστηρότερες. Τα έθιμα αλλάζουν, οι απαγορεύσεις για τους φτωχούς πολλαπλασιάζονται, οι φυλακές γεμίζουν από απελπισμένους και οι συναλλαγές και αγοραπωλησίες γης γίνονται με όρους καθαρής οικονομίας.

Οι διαφοροποιήσεις των αγροτών

Σ' όλη σχεδόν την Ευρώπη, στα τέλη του 13^{ου} αι. η αγροτική κοινωνία μετατρέπεται από κοινωνία ενοικιαστών γης και ιδιοκτητών, σε κοινωνία άκληρων αγροτών, καθώς η κατοχή γης μεταφέρεται όλο και περισσότερο σε κατοίκους πόλεων, σε πλούσιους αγρότες ή σε μεγάλους άρχοντες. Στην ύπαιθρο συναντάμε μια μικρή αγροτική ελίτ που επωφελήθηκε από την εκχρηματισμένη οικονομία, κατέχει μεγάλες εκτάσεις γης, καταβάλλει φόρους και καταλαμβάνει αξιώματα. Η πλειονότητα των αγροτών, διαθέτει μικρούς κλήρους, ανεπαρκή διατροφή και αδυναμία στο καθεστώς φορολόγησης. Επιδίδεται σε κάθε είδους μεροκάματα για να συμπληρώσει το εισόδημα και ν' αποκτήσει χρήματα. Φτωχότεροι κι απ' τους φτωχούς, ήταν οι χωρικοί με μικρούς κλήρους που κατέφευγαν στο δανεισμό για την επιβίωσή τους χάνοντας στο τέλος την ιδιοκτησία τους. Ο άνθρωποι αυτοί μετατρέπονταν σε άκληρους και εγκατέλειπαν τα χωριά τους καταλήγοντας με τους άθλιους των πόλεων. Οι πόλεις ήταν εχθρικά περιβάλλοντα με έντονες κοινωνικές αντιθέσεις και δεν αποτελούν διέξοδο για τους δυστυχείς της υπαίθρου.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Η ΕΡΩΠΗ ΣΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΑ

Κεφάλαιο 1

Η ΜΑΥΡΗ ΠΑΝΩΛΗ: ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ

Το 1377, ο μεγάλος Άραβας ιστορικός, Ιμπν Χαλντούν, κατέγραψε , ως όλεθρο ,το μέγεθος της καταστροφής που προκάλεσε η Μαύρη Πανώλη και έπληξε το μεγαλύτερο μέρος του γνωστού τότε κόσμου. Μέση Ανατολή, Β .Αφρική, Μ. Ασία, και Ευρώπη.

Γενικά δεδομένα

Η Μαύρη Πανώλη, είναι επιδημία με υψηλή μεταδοτικότητα, εμφανίζεται ως βουβωνική, με μεταδότες ψύλλους και αρουραίους, και ως πνευμονική με μεταδότες τον άνθρωπο. Έρχεται αρχικά στην Κριμαία με τα Μογγολικά στρατεύματα και με φορέα τα Γενοβέζικα πλοία εξαπλώνεται σ' όλα τα λιμάνια της Μεσογείου κι ύστερα μέσω των ποτάμιων και των χερσαίων οδών απλώθηκε σ' όλη την Ευρώπη. Η ταχύτατη διάδοσή της συνδέεται με τα εμπορικά δίκτυα Ασίας Ευρώπης. Η ασθένεια θα παραμείνει στον Ευρωπαϊκό χώρο για 4 αιώνες, με φάσεις ύφεσης και τακτικές επανεμφανίσεις. Εμπορικές συναλλαγές και πολεμικές εκστρατείες διαδίδουν την επιδημία απ' άκρη σ' άκρη.

Κύριες αντιλήψεις του μεσαιωνικού κόσμου

γύρω από την πανώλη

Οι άνθρωποι του Μεσαίωνα συγκλονισμένοι από τις ολέθριες συνέπειες της Πανώλης, έδωσαν διάφορες εξηγήσεις για τη νόσο. Αδιαφορούν για τα κλινικά συμπτώματα και τους τρόπους ίασης κι ενδιαφέρονται για τα αίτια της εμφάνισής της. Για τους Χριστιανούς ήταν σημάδι Θεϊκής οργής, για τους Μουσουλμάνους ευκαιρία για τον παράδεισο. Οι πτυχιούχοι γιατροί ,την αποδίδουν σε αρνητικούς αστρικούς συνδυασμούς, σε άλλα φυσικά φαινόμενα και σε νοσηρούς κοινωνικούς παράγοντες όπως η φτώχεια. Οι πρακτικοί γιατροί, μέσω της παρατήρησης, έβγαζαν κάποια συμπεράσματα για τη νόσο αλλά δεν εισακούονταν. Η εκκλησία την απέδωσε εξ' ολοκλήρου στη θεϊκή οργή και συνέστησε, ενδοσκοπική αναζήτηση αμαρτιών και κριμάτων και εντατικοποίηση των προσευχών. Ευλαβικές πομπές και λιτανείες, εντυπωσιακά τάματα και διεύρυνση της λατρείας της Παναγίας έκαναν την εμφάνισή τους. Θεωρίες συνωμοσίας και διώξεις κοινωνικών ομάδων, δίνουν διέξοδο στο φόβο. Οι αντισημιτικές εκστρατείες πολλαπλασιάστηκαν, ενώ σε κάθε ευκαιρία καταδιώκονταν αλύπητα διάφοροι ύποπτοι.

Κοινωνικές διακρίσεις της πανώλης

Η επιδημία προσβάλει όλα τα κοινωνικά στρώματα, αλλά όχι με την ίδια σφοδρότητα. Οι κάτοικοι των πυκνοκατοικημένων πόλεων, τα φτωχά λαϊκά στρώματα των εργατικών συνοικιών έχουν την πρωτιά στη μόλυνση. Τα επαγγέλματα που είχαν άμεση επαφή με κόσμο, δέχτηκαν μεγάλο πλήγμα. Κάθε κοινωνική τάξη προσπαθούσε απεγνωσμένα να βρει μέτρα προφύλαξης, φυλαχτά, πολύτιμους λίθους, σταυρούς αρώματα και άλλα πολλά. Πλούσιοι αριστοκράτες κι ανώτερος κλήρος καταφεύγουν σε κάστρα κι εξοχικές επαύλεις, απομονωμένοι, με καλή διατροφή και συνθήκες υγιεινής, στον καθαρό αέρα. Το μέτρο αποδείχθηκε αποτελεσματικό. Η επιδημία επιδείνωσε τις ταξικές διαφοροποιήσεις, αφάνισε τη φτωχολογιά, ενώ οι επιζήσαντες αριστοκράτες και ισχυροί, αύξησαν την περιουσία τους από κληρονομίες συγγενών τους. Η πανώλη αποτέλεσε βασική τομή, που σημάδεψε τη δημογραφία, την οικονομία και την κοινωνία της Ευρώπης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΕΥΡΩΠΗ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΠΑΝΩΛΗ : ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΝΕΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Δημογραφία

Οι δημογραφικές επιπτώσεις της ασθένειας, υπήρξαν, συνδυαστικά με άλλους παράγοντες, μακράς διάρκειας. Οι πόλεις της Ευρώπης χρειάστηκαν αιώνες για να ξαναβρούν την προ πανώλης πληθυσμιακή τους πυκνότητα. Γενικά εκτιμάται πως με το πρώτο ξέσπασμα στην Ευρώπη, χάθηκαν 50 από τα 80 εκατομμύρια κατοίκους της.

Οικονομία

Στη διάρκεια της επιδημίας οι πόλεις, αποκτούν χαοτική όψη κι οι κεντρικές εξουσίες αναγκάζονται να παρέμβουν, κυρίως για την ταφή των νεκρών και την απολύμανση των περιοχών. Στην ύπαιθρο αποδεκατίζεται ο αγροτικός πληθυσμός απελευθερώνοντας μεγάλες εκτάσεις γης. Οι αναξιοποίητες γαίες δεν αναδιανέμονται στους επιζήσαντες χωρικούς, μόνο όσοι είχαν κληρονομικά δικαιώματα ή χρήμα για αγορά μπορούσαν να αποκτήσουν. Μεγάλο μέρος του αγροτικού πληθυσμού στρέφεται σε συμπληρωματικές δραστηριότητες όπως ορυχεία, υφαντουργία, μεροκάματο. Κατά περιοχές, χωροδεσπότες, ευκατάστατοι χωρικοί και αστοί, συνεχίζουν να ελέγχουν την αγροτική οικονομία. Οι πόλεις γνώρισαν πληθυσμιακή αύξηση και αξιοσημείωτη αστική ανάπτυξη. Εξαιτίας της σπανιότητας των εργατικών χεριών, οι χωρικοί, οι ειδικευμένοι κι ανειδίκευτοι εργάτες, είχαν πλέον πολλαπλάσιες ευκαιρίες απασχόλησης και καλύτερες δυνατότητες διαπραγμάτευσης των αμοιβών τους.

Πολιτική

Σ' ένα πλαίσιο γενικευμένης ύφεσης και πολιτικών αναδιατάξεων, οι συνεχόμενες επιδημίες επέδρασαν ποικιλοτρόπως σ' όλα τα πεδία, από τη δημογραφία την οικονομία και την πολιτική, μέχρι την έκφραση θρησκευτικότητας, τις νοοτροπίες και τις συμπεριφορές. Νέα πολιτικά μορφώματα εμφανίζονται στον Ευρωπαϊκό χώρο, αλλού ενισχύεται η συγκεντρωτική μοναρχία κι αλλού μικροί και μεγάλοι άρχοντες ασκούν εξουσία. Μια διαφορετική αντίληψη για τον κόσμο, το χώρο και το χρόνο σηματοδοτείται και σ' αυτή τη νέα πραγματικότητα, η πολιτική δύναμη της εκκλησίας συρρικνώνεται.

Η εμπειρία της πανώλης και η επίδρασή της σε νοοτροπίες και συμπεριφορές

Η υψηλή μεταδοτικότητα της πανώλης προκάλεσε τον αφανισμό, όσων ζούσαν ομαδικά. Οικογένειες, σόγια, κοινότητες μοναχών κι ενορίες ξεκληρίστηκαν. Εξ' αιτίας αυτού πολλαπλασιάστηκαν και επεκτάθηκαν τα νεκροταφεία, ακόμη και οι ομαδικοί τάφοι. Οι ιερείς έντρομοι εγκαταλείπουν τους πιστούς τους και μόνο τα επαιτικά τάγματα εξομολογούν μελλοθάνατους. Οι αρχές των πόλεων προσλαμβάνουν χειροδύναμους ορεσίβιους για τη συλλογή των πτωμάτων ,έναντι σημαντικής αμοιβής. Η τακτική και απρόβλεπτη επανεμφάνιση της πανώλης, προκαλεί φρίκη και τρόμο στις κοινωνίες, επηρεάζει τις νοοτροπίες, τις αντιλήψεις, τις πρακτικές και τις συμπεριφορές, για θέματα ζωής και θανάτου. Το μακάβριο και ο θάνατος γίνονται εμμονή και θρησκευτική λατρεία, θα αποτυπωθούν στην τέχνη, στο διάκοσμο τάφων, στην εικονογραφία, σε διαθήκες και νεκρικές ακολουθίες. Μια νέα θρησκευτικότητα καταγράφεται στην ποίηση και τη λογοτεχνία βασισμένη στη γνώση ,

Διαθήκες και νεκρικές ιεροτελεστίες

Μετά τις πρώτες επιδημίες πανώλης, οι διαθήκες γίνονται εμφαικτότατες, δίνεται τεράστια σημασία στο «πέρασμα» ,στο σταδιακό δηλαδή αποχωρισμό της ψυχής απ' το σώμα και οι διαθέτες με έμφαση και υπερβολή ευθυγραμμίζονται με τα τυποποιημένα θρησκευτικά πρότυπα. Η μήνις του Θεού είναι ακατανόητη, και η αγωνία για την « επόμενη μέρα» είναι μεγάλη. Η εκκλησία δίνει λύση σ' αυτή την αγωνία, δίνει τη δυνατότητα στον πιστό να προετοιμάσει τη μετάβασή του , να την οργανώσει και να την σχεδιάσει μέσα από τη διαθήκη του. Ο διαθέτης σκηνοθετεί την κηδεία του ως παράσταση, με πλήθος συμμετεχόντων και πολυήμερων τελετών, ώστε ο νεκρός να ξεχωρίσει κατά την παραμονή του στο καθαρτήριο. Οι μεταθανάτιες πρακτικές επεκτείνονται και στις επιμνημόσυνες δεήσεις, που σε σχέση με το παρελθόν, πολλαπλασιάζονται κι επεκτείνονται στο χρόνο, απασχολώντας

πλήθος κληρικών και μοναχών. Οι νέες πρακτικές ταφής έχουν ως συνέπεια τη μείωση των δωρεών και της ελεημοσύνης ,με εξαίρεση τα μέλη των επαιτικών ταγμάτων που πρωταγωνιστούν στις διοργανώσεις των μεταθανάτιων σόου κι εξακολουθούν να δέχονται. Κάποιες πανίσχυρες ελίτ, διαφοροποιούνται από το νέο πρότυπο ευλάβειας και οι διαθήκες τους μετά την πανώλη δεν καταγράφουν παρόμοια εξέλιξη. Πανίσχυροι έμποροι και πατρίκιοι επιστρέφουν όσα θεωρούν προϊόν τοκογλυφίας και προσφέρουν δωρεές σε ιδρύματα. Για πολιτικούς λόγους, επιχειρούν να ελέγξουν αστικές και επαρχιακές ενορίες, καθώς και τη διαχείριση των χώρων λατρείας, προσδίδοντας στην επίγεια επιτυχία τους ιερή χροιά.

Οι αδελφότητες

Οι αδελφότητες, αναπαράγοντας το πρότυπο των κοινοτήτων μοναχών, επικεντρώνονται συλλογικά σε ζητήματα λατρείας, πρόνοιας και ειδικών συναθροίσεων προσευχής, για τη σωτηρία της ψυχής των νεκρών. Εξετάζοντας τις αδελφότητες της Φλωρεντίας, οι ιστορικοί παρατήρησαν τη μετεξέλιξή τους, στη διάρκεια του 14^{ου} και 15^{ου} αι. Όλες οι Φλωρεντινές αδελφότητες, συμπεριλαμβάνουν το σύνολο λειτουργιών ευλάβειας, σταδιακά όμως εξειδικεύονται σ' ένα συγκεκριμένο τρόπο εκδήλωσης της χριστιανικής πίστης. Εμφανίζονται: οι αδελφότητες υμνωδίας, που αναλώνονται σε ψαλμωδίες προς την Παναγία, οι αδελφότητες μετάνοιας, που ταυτίζονται με τον Πάσχοντα Χριστό και οι αδελφότητες με διευρυμένες φιλανθρωπίες. Οι δύο πρώτες κυριαρχούν αριθμητικά και ασχολούνται με την οργάνωση νεκρώσιμων ακολουθιών, σταδιακά οι διαφοροποιήσεις τους χαλαρώνουν και ο θρησκευτικός ζήλος όλων επικεντρώνεται σε ψαλμωδίες κι επικήδεις τελετές. Το κοινό στρέφεται πλέον στις αδελφότητες που ασχολούνται με την μετάνοια κι όχι με έργα φιλανθρωπίας επειδή: α) οι δημοτικές αρχές ασκούν πολιτικό έλεγχο και επιβάλλουν τις δικές τους αξίες και προτεραιότητες, β) έχουν πολλαπλασιαστεί οι αδελφότητες και περικλείουν το μεγαλύτερο μέρος του αστικού πληθυσμού και γ) οι φτωχοί που επέζησαν της πανώλης μπορούν να είναι μέλη αδελφοτήτων γιατί είναι σε καλύτερη κατάσταση. Υπήρξε λοιπόν από νωρίς διάκριση της ελεημοσύνης, σε αυτήν προς οποιονδήποτε τη χρειαζόταν και σ' ένα σύστημα πρόνοιας που απευθύνεται σε επιλεγμένους φτωχούς ,τους φτωχούς που ντρέπονται να ζητιανέψουν. Μετά την πανώλη συναντάμε τους «έντιμους» φτωχούς, μέλη της εκάστοτε κοινότητας, μεσαίων και ανώτερων ξεπεσμένων στρωμάτων. Αντίθετα οι «ανέντιμοι» φτωχοί , είναι απλοί άνθρωποι της πόλης και της υπαίθρου, που γεννήθηκαν στη μιζέρια και δε διστάζουν να ζητιανέψουν. Στη Φλωρεντία και σ' άλλες πόλεις ,αποτυπώνεται μια ριζική αλλαγή της κοινωνικής κατεύθυνσης της ελεημοσύνης. Οι αδελφότητες μετατρέπονται σε θεσμικό κατεστημένο, με κριτήρια επιλογής των υποψήφιων αδελφών ,καθώς και της διανομής ελεημοσύνης. Η ελεγχόμενη αλληλεγγύη των αδελφοτήτων ,αποκλείει τους φτωχότερους, η ζητιανιά θεωρείται ξεπεσμός και κοινωνικός στιγματισμός και οφείλουν να προστατεύουν τα μέλη τους.

Η εξέλιξη των επαιτικών ταγμάτων

Οι Επαίτες προσπάθησαν να σώσουν τις πόλεις από τη διαφθορά του χρήματος, ενσωματώνοντας το χρήμα και τους επαγγελματίες του, στη χριστιανική κοινωνία. Σύμφωνα με τον ιδρυτή των Φραγκισκανών, η αποθησαύριση του χρήματος γίνεται πάντα εις βάρος των φτωχών. Αρχικά οι Επαίτες ζούσαν στις παρυφές των πόλεων μαζί με τους υπόλοιπους φτωχούς, με τα έσοδα απ' τις ελεημοσύνες και τη χειρωνακτική τους εργασία. Σύντομα προσελκύουν την εύνοια ισχυρών, κοσμικών και εκκλησιαστικών παραγόντων, με αποτέλεσμα, τεράστια οικονομικά οφέλη. Οι Φραγκισκανοί, διαιρούνται σε δύο τάσεις, τους Πνευματικούς που αρνούνται τον πλουτισμό και τους Μοναστικούς που ενσωματώνονται στις παραδοσιακές εκκλησιαστικές δομές. Οι μεταστροφές στη θεολογική σκέψη των επαιτικών ταγμάτων είναι εντυπωσιακές. Μετά το θάνατο των ιδρυτών τους, λαμβάνουν ειδικές απαλλαγές και προνόμια απ' τον πάπα, συμπορεύονται με τους ισχυρούς, ανταποκρίνονται σε αιτήματά τους, για προνομιακή ταφή εντός των μονών και μοιράζουν παπικής προέλευσης συγχωροχάρτια, σε ισχυρότατους φίλους για άφεση αμαρτιών. Καθώς συνδέονται όλο και περισσότερο με τα κυρίαρχα αστικά στρώματα οι Επαίτες υποτάσσονται στις κατεστημένες εξουσίες, οι πραγματικοί φτωχοί παρακάμπτονται και η αναζήτηση της σωτηρίας παίρνει άλλα μονοπάτια.

Οι πόλεις και η αστική θρησκεία

«Αστική θρησκεία ή ιεροποίηση της κοσμικής εξουσίας» είναι το φαινόμενο της ιδιοποίησης από τις αστικές αρχές αξιών σύμφυτων με τη θρησκευτική ζωή, προκειμένου να νομιμοποιήσουν, να δοξάσουν και να επεκτείνουν την εξουσία τους, εν ονόματι του κοινού καλού και της κοινής σωτηρίας. Κύρια χαρακτηριστικά της είναι, οι ιδιαίτεροι άγιοι προστάτες και οι θεοσεβείς πομπές των κατοίκων. Το φαινόμενο των τοπικών αγίων που επιλεγόταν εν μέσω λαϊκού ενθουσιασμού, εμπράκτως επιβάλλεται ως ένας νεότευκτος κοσμικός θεσμός. Θα εδραιωθεί και θ' αναγκάσει την παποσύνη να συμβιβαστεί και ν' αναγνωρίσει δύο καθεστώτα αγιοσύνης, τους επικυρωμένους απ' τον πάπα και τους τοπικούς άγιους. Οι ισχυρές εμπορικές ελίτ των πόλεων κρατούν τον έλεγχο των διαθηκών και των ευλαβικών δωρεών, καθώς υπαγορεύονται πλέον στο δημοτικό συμβούλιο, και κατευθύνουν το χρήμα προς τα ιδρύματα της προτίμησής τους, επηρεάζοντας τη μορφή στήριξης των φτωχών. Παράλληλα μεριμνούν για την κατασκευή της ιστορικής μνήμης των πόλεων, επιλέγοντας σπουδαίους προγόνους και αξιομνημόνευτα γεγονότα. Όλες οι γιορτές της πόλης είναι αδιακρίτως αστικές και θρησκευτικές, κάνουν το γύρο της πόλης και το νέο συμβολικό τους επίκεντρο είναι το δημαρχείο με το νεοαποκτηθέν ρολόι. Στην καρδιά των θρησκευτικών πομπών βρίσκονται οι άρχοντες της πόλης κι όχι εκκλησιαστικοί παράγοντες.

Η εκκοσμίκευση της ελεημοσύνης

Εκκοσμίκευση της ελεημοσύνης αποκαλείται, η σταδιακή ανάληψη, από τις αστικές και κοινοτικές αρχές, των βασικών λειτουργιών πρόνοιας, όπως οι διανομές

τροφίμων και τα νοσοκομεία, που ως τότε ελέγχονταν από την εκκλησία. Η πρωτοκαθεδρία της εκκλησίας διατηρείται αλλά η δυναμική των πρακτικών ευλάβειας υπερβαίνει το εκκλησιαστικό μονοπώλιο. Η οικονομική ανάπτυξη διέλυσε προγενέστερους κοινωνικούς δεσμούς και διαμόρφωσε νέα σχήματα αλληλεγγύης. Η έντονη ανάγκη συλλογικής έκφρασης, έλαβε τη μορφή, είτε δημόσιων θεσμών, (κοινοτικών και αστικών), είτε ημιδημόσιων, (συντεχνίες), είτε ιδιωτικών, (αδελφότητες). Οι πολυπληθείς συλλογικότητες, συντεχνιών και αδελφοτήτων αποτέλεσαν χώρους εκπαίδευσης στα κοινά, κάλυψαν τη διαρρηγμένη κανονικότητα και εξασφάλισαν τη συνδρομή για το επέκεινα, την αλληλοβοήθεια και τις επικήδειες δράσεις. Οι Γενικές Ελεημοσύνες βρίσκονταν σε οικονομική ύφεση και συνήθως μοίραζαν ελάχιστη τροφή στα σύνορα και τις εισόδους των πόλεων, αποτρέποντας την είσοδο σε ανεπιθύμητους ενδεείς. Οι αστικές αρχές παίρνουν τα ηνία των προνοιακών συστημάτων, εξασφαλίζοντας τη συνέχειά τους, πραγματοποιούν αγαθοεργίες, μοιράζουν τρόφιμα γιατί η ευλάβεια και η ελεημοσύνη είναι κομμάτι των αστικών ιεροτελεστιών.

Η εξέλιξη των νοσοκομείων

Το μεσαιωνικό νοσοκομείο, λειτούργησε αρχικά ως θρησκευτικός και πνευματικός χώρος, που απευθυνόταν αδιακρίτως, σε φτωχούς κι ανήμπορους ασθενείς. Λειτουργεί ως πτωχοκομείο κι όχι ως χώρος θεραπείας, συνδύαζε τη στέγαση των φτωχών με την επαιτεία. Το προσωπικό τους, δεν διέθετε ιατρικές γνώσεις, πρόσφερε όμως ανακούφιση στο σωματικό πόνο. Το κονκλάβιο της Βιέννης αποφάσισε τα νοσοκομεία να διοικούνται από κατατοπισμένα άτομα, και να προβαίνουν σε ετήσια απογραφή διαχείρισης. Στα τέλη του Μεσαίωνα, αποκτούν πολιτική και κοινωνική σημασία και επιτηρούνται περισσότερο από την κεντρική εξουσία, τις δημοτικές αρχές και τις ισχυρές τοπικές ελίτ. Τα ιδρύματα αυτά καταναλώνουν τεράστιες ποσότητες αγαθών, απασχολούν πλήθος εργαζομένων και τα κέρδη, από δωρεές και ελεημοσύνες, επανεπενδύονται από τους διοικητές τους. Ταυτόχρονα, με τον πολλαπλασιασμό των διπλωματούχων ιατρών από τα Ευρωπαϊκά Πανεπιστήμια, διαγράφεται μια τάση ιατροποίησης των νοσοκομείων ήδη η εκκλησία με σχετικό διάταγμα αναγκάζει τα άσυλα που υπάγονται στον επίσκοπο να διαθέτουν πρακτικό ιατρό. Ο χώρος της ιατρικής επιστήμης είναι ακόμη ρευστός και αδιαμόρφωτος. Η ιατρική αναπτύχθηκε δυναμικά στις Ιταλικές πόλεις, ενώ η Ιατρική του Παρισιού, ήταν υποταγμένη στη Σχολή Θεολογίας. Η περίπτωση των Ιταλικών πόλεων ξεχωρίζει, λόγω των ισχυρών δομών αστικής διακυβέρνησης. Οι πανεπιστημιακοί γιατροί της εποχής υπηρετούσαν την κοσμική και εκκλησιαστική αριστοκρατία. Οι λαϊκές τάξεις απευθύνονταν σε πρακτικούς. Άλλες κατηγορίες επαγγελματιών την υγείας ήταν οι κουρείς, για εξωτερικές ασθένειες, οι φαρμακοτρίφτες, για την παραγωγή φαρμάκων κ. ά. Η τάση μετατροπής των νοσοκομείων -πτωχοκομείων σε ιδρύματα περίθαλψης, κάνει τα πρώτα βήματα, τα νοσοκομεία εφεξής θα φροντίζουν νοσούντες και διαγνωσμένους πάσχοντες. Οι άρχοντες των πόλεων θα διαμορφώσουν σταδιακά τις πρώτες πολιτικές δημόσιας υγείας.

«Δημόσια υγεία»

Η δυνατότητα θεραπείας απ' την πανώλη παραμένει εν πολλοίς απρόσιτη. Η αιτία της ασθένειας θεωρείται κατά κανόνα εξωγενής και οι αρχές των πόλεων προσπαθούν να προστατέψουν την επικράτειά τους. Οι ανεπτυγμένες Ιταλικές πόλεις της Γένοβας, της Βενετίας και του Μιλάνου, εφαρμόζουν μέτρα ελέγχου της πανώλης, όπως απομόνωση των κρουσμάτων, καραντίνα των πλοίων, ειδικά νοσοκομεία, καθαριότητα των πόλεων, απολυμάνσεις και διατήρηση της τάξης. Επιδιώκοντας τον έλεγχο της επικράτειάς του, θα ιδρύσουν σταδιακά σταθερές υπηρεσίες υγείας και το μέτρο θα διαδοθεί σε πολλές Ευρωπαϊκές πόλεις. Στα λιμάνια οι ταξιδιώτες θα φέρουν δελτία υγείας που θα πιστοποιούν πως δεν προέρχονται από μολυσμένη περιοχή, ενώ στις πόλεις θα εμφανιστεί ο ιατρός της πανώλης που θα ασχολείται με τη διάγνωση της νόσου. Το 16^ο αι. ξεκινώντας από την Ιταλία, εμφανίζονται μέτρα αντιμετώπισης της νόσου που θα γενικευτούν σ' όλη την Ευρώπη. Υγειονομικοί κανονισμοί και δομές για την εφαρμογή τους, αστυνομία με ισχυρά μέσα και υγειονομική στατιστική και οργάνωση που ξεκινά απλοϊκά, με την καταγραφή των θανάτων από τη νόσο.

Η «δημόσια τάξη» και η επαιτεία

Στα τέλη του Μεσαίωνα, εμφανίζονται νέες κοινωνικές θεωρίες για τη φτώχεια και διακρίσεις των φτωχών σε, άξιους και ανάξιους στήριξης. Οι άξιοι ενσωματώνονται με ευνοϊκούς όρους στην αστική κοινότητα, ενώ οι ανάξιοι στήριξης, συνδέονται με ζητήματα δημόσιας τάξης και τους απαγορεύεται η δυνατότητα επαιτείας. Οι δημοτικές αρχές συντάσσουν μητρώα ζητιάνων και τους μοιράζουν ειδικά αναγνωριστικά σήματα, εμβλήματα της πόλης ή της αδελφότητας, που τους καθιστούν νόμιμους επαίτες. Οι διάφορες μορφές κοινωνικής βοήθειας περιορίζονται στα τέλη του Μεσαίωνα. Οι Γενικές Ελεημοσύνες τείνουν να καταργηθούν και οι Τράπεζες των Φτωχών ελέγχονται και οι δικαιούχοι πρέπει να φέρουν το ειδικό αναγνωριστικό. Η κατεύθυνση της ελεημοσύνης έχει αλλάξει κι είναι κοινωνικά μεροληπτική. Η νέα «κοινωνική θεωρία» κάνει διακρίσεις μεταξύ των ενδεών, έχει διαχυθεί στα αστικά στρώματα κι έχει σοβαρότατες επιπτώσεις για μεγάλο μέρος των φτωχών, σηματοδοτώντας τις απαρχές της ποινικοποίησης της φτώχειας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΔΟΜΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΤΗΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Τα διατάγματα, οι νόμοι για τους φτωχούς και οι αντιλήψεις της εργασίας

Στη μετά πανώλη εποχή, δεν έγινε αναδιανομή γης, διατηρήθηκε η βασική διαίρεση της αγροτικής κοινωνίας σε ευκατάστατους αγρότες και μικροκληρούχους . Πλήθος εργατών γης, εγκαταλείπουν τις χωροδεσποτείες τους και μετακινούνται από τόπο σε τόπο, επιδιώκοντας καλύτερες αμοιβές. Αυτό το φτωχό μετακινούμενο πλήθος, προκαλεί αναστάτωση στις δομές εξουσίας, αποδιοργανώνει προγενέστερες και διογκώνεται επικίνδυνα. Τα διατάγματα που συντάσσονται σ' όλη την Ευρώπη, αντικατοπτρίζουν την προσπάθεια ελέγχου αυτού του κοινωνικού φαινομένου με αυστηρούς νόμους και τιμωρίες. Απαγορεύεται η μετακίνηση των φτωχών εργαζομένων και η επαιτεία, ορίζεται μια υποχρεωτική αμοιβή στα προ πανώλης επίπεδα κι η ελευθερία των ανθρώπων εξαρτάται από τους εργοδότες τους. Η πλειονότητα των αγροτών μετακινείται στις πόλεις και ενώνεται με τους εκεί φτωχούς. Η εικόνα τους, προκαλεί φόβο και περιφρόνηση στις αστικές ελίτ που τους κατατάσσουν στους παραβατικούς ανθρώπους και κινούνται μεταξύ ανεργίας και εγκλήματος. Ο Μεσαίωνας δε διαθέτει συγκεκριμένο όρο για την εργασία, υπάρχουν ανθρώπινες δραστηριότητες . Η εργασία αποσιωπάται ή περιφρονείται συγκριτικά με την ιερή αεργία των κληρικών και την ευγενή αεργία των πολεμιστών.

Η παραγωγική εργασία και η οργάνωσή της το Μεσαίωνα:

Υπεριδίκευση και πολυαπασχόληση

Στη μεσαιωνική κοινωνία συνυπάρχουν δύο διαφορετικές μορφές οργάνωσης της εργασίας, η υπεριδίκευση και η πολυαπασχόληση. Υπεριδικευμένους εργάτες βρίσκουμε στις πόλεις, είναι μέλη συντεχνιών, εκπαιδευμένοι και καταξιωμένοι κι απ' τις γνώσεις τους, εξαρτώνται σημαντικοί τομείς της μεσαιωνικής οικονομίας. Παράλληλα πολλά επαγγέλματα, γραμματισμένων υπαλλήλων που προσφέρουν διοικητικές, νομικές χρηματιστηριακές κ.ά. υπηρεσίες καθώς και ο κλήρος. Η πολυαπασχόληση εμφανίζεται σε πολλούς πολυπράγμονες επιχειρηματίες, που συνδυάζουν ταυτόχρονα έγγεια ιδιοκτησία, εμπόριο ,επιχειρήσεις κ.ά.. Επίσης τη συναντάμε σε πλήθος αγροτικών οικογενειών που εργάζονται συμπληρωματικά σε κάθε είδους δουλειά.

Η πολυαπασχόληση στην ύπαιθρο

Η παραγωγική μονάδα στην ύπαιθρο, είναι η αγροτική οικογένεια, κατέχει μέσα παραγωγής, εργάζεται στα κτήματά της, διατηρεί τον έλεγχο του χρόνου εργασίας της, κι έχει τη δυνατότητα να απασχολείται συμπληρωματικά ,εποχικά ή μονιμότερα σε μια μεγάλη γκάμα δραστηριοτήτων. Στα τέλη του Μεσαίωνα , η ανάπτυξη και η εξέλιξη της υφαντουργίας ,προσφέρει στα αγροτικά νοικοκυριά ευκαιρίες απασχόλησης. Οι εποχιακές εργασίες, συλλογής κυρίως αγροτικών προϊόντων δεσμεύουν μεγάλες ομάδες μετακινούμενων εργατών. Η επεξεργασία και η μεταποίηση των πλεονασμάτων των προϊόντων τους ,οδηγεί τους αγρότες στα

τοπικά παζάρια που εμπορεύονται . Η οικοδόμηση ναών ,κάστρων ,οχυρών καθώς και τα ορυχεία προσφέρουν εποχική απασχόληση στον άνθρωπο της υπαίθρου. Το μεγαλύτερο μέρος των εργατών, είναι ανειδίκευτοι γεροδεμένοι, αγρότες, που παραμένουν στη δευτερεύουσα εργασία μέχρι να συμπληρώσουν το ποσό που χρειάζονται, Έδρα και σημείο αναφοράς τους παραμένει η οικογενειακή μονάδα και το χωριό τους, η δυνατότητα πολυαπασχόλησης αποτελούσε σταθερά, ένα τρόπο στήριξης των περισσότερων αγροτικών οικογενειών.

Η πολυαπασχόληση στις πόλεις

Όσα αστικά κέντρα δεν βρίσκονται, υπό την εξουσία συγκεκριμένων αστικών ελίτ και δε διαθέτουν ισχυρές συντεχνίες, δεν υπόκεινται, στον αυστηρό διακανονισμό των επαγγελματικών τους δραστηριοτήτων. Οι κάτοικοί τους, συνδυάζουν ταυτόχρονα, εμπορικές και βιοτεχνικές δραστηριότητες, διαθέτουν και διατηρούν όλοι τόσο στην ύπαιθρο όσο και στις πόλεις, ποικίλες πηγές εισοδήματος,(κοπάδια, κτήματα , υφαντουργία, βυρσοδεψία, εμπόριο κ.ά.) .Παρασκευάζουν και εμπορεύονται μύρα, καλλιεργούν λινάρι, έχουν αμπέλια, μπιστόνια και διοχέτευαν τα πλεονάσματα της παραγωγής στην αγορά. Η κεντρική πολιτική εξουσία παράλληλα, προσπαθεί να αναχαιτίσει την κινητικότητα του πληθυσμού με σκοπό τον έλεγχο μισθών και μεροκάματων. Η αυξημένη επιθετικότητα , ενάντια στη συμπληρωματική, αμειβόμενη εργασία χαρακτηρίζει τα τέλη του Μεσαίωνα.

Οι εξεγέρσεις

Μετά την πανώλη, εκατοντάδες εξεγέρσεις καταγράφονται στην Ευρωπαϊκή ύπαιθρο, επαναλαμβάνονται επί αιώνες και αφορούν εύπορες περιοχές και πλούσιες αγροτικές ομάδες, που προσπαθούν να περισώσουν τα κεκτημένα . Οι αιτίες των αναταραχών είναι συγκυριακές (λιμοί ,πρόσθετη φορολόγηση κ.λπ.) σωρευτικά όμως θα διαμορφώσουν την ταξική συνείδηση των αγροτών, μια συνείδηση θρησκευτικής έμπνευσης. Όλες αυτές οι αιματηρές προσπάθειες, αν και δε γνώρισαν το θρίαμβο, πέτυχαν, στο Παρίσι να εξασφαλίσουν την ελευθερία των χωρικών, στην Αγγλία να ορθώσουν εμπόδια στους χωροδеспότες για νέους φόρους. Ενάντια στους χωρικούς που μάχονται τις δομές, υπάρχει μια σταθερή συμμαχία, κράτους, ευγενών, αστικών γαιοκτημόνων και εκκλησίας. Οι εξεγέρσεις των πόλεων είναι πιο σύνθετες γιατί οι επαγγελματικές συντεχνίες που πρωτοστατούν σ' αυτές, επιδιώκουν ανακατανομή της πολιτικής εξουσίας. Στο Λονδίνο του 1381, οι εξεγερμένοι αγρότες θα ενωθούν με βιοτέχνες και τεχνίτες για να ζητήσουν την κατάργηση της δουλοπαροικίας και τη μείωση της οφειλόμενης φορολογίας. Η μοναδική λαϊκή εξέγερση σε πόλη του Μεσαίωνα έγινε στη Φλωρεντία από τους Ciompi και στόχευε στην κατάργηση της φυλάκισης για χρέη και τη δημιουργία μιας συντεχνίας για το *poroło minuto*, που να συμμετέχει στη διακυβέρνηση της πόλης. Η εξέγερση κατεστάλη μετά από τρία χρόνια με βίαιο τρόπο κι επισφράγισε την επιστροφή των ζάπλουτων επιχειρηματιών. Οι εξεγερμένοι στις πόλεις δε διαθέτουν την πολιτική εμπειρία των μεσαιών και ανώτερων αστικών ομάδων, δε συγκροτούν ενιαία ταξική κατηγορία, εμπλέκονται σε

αντιπαλότητες αντιμαχόμενων μοναρχιών, κυριαρχούνται από πελατειακές σχέσεις και είναι διασκορπισμένοι.

Η πολυαπασχόληση των φτωχότερων

Η κρίση ,οι φυσικές καταστροφές, οι σιτοδείες ,οι λιμοί, ο εκατονταετής πόλεμος κ.ά. πολλαπλασίασαν τους περιθωριακούς, τους ξεριζωμένους και τους φτωχούς αγρότες. Ένας ρευστός κόσμος, προσωρινά απασχολούμενων, που αμείβεται κατά την εκάστοτε επιθυμία του εργοδότη, με έντονη γεωγραφική και επαγγελματική κινητικότητα, χωρίς σαφή δικαιώματα και υποχρεώσεις, χωρίς σταθερό αφεντικό και περιουσία, βρίσκεται σε μόνιμη πτωτική κοινωνική τροχιά. Για τις ανερχόμενες μορφές εξουσίας , αντιπροσωπεύουν το απολύτως αρνητικό σύμβολο που δεν ανήκει στην κοινωνία του Χριστού αλλά του Διαβόλου. Τα κελιά των φυλακών γίνονται ο νέος τους προορισμός, ο εγκλεισμός για χρέη μόνιμη αντιμετώπιση της φτώχειας. Ο κοινωνικός δανεισμός μεταλλάσσεται σε οικονομικό χρέος, η ποινικοποίησή του σηματοδοτεί τη μετάλλαξη της δικαστικής εξουσίας και της λειτουργίας των φυλακών. Η δικαστική εξουσία βρίσκεται διασκορπισμένη ανάμεσα σε κοσμικούς, εκκλησιαστικούς, χωροδεσποτικούς ή αστικούς άρχοντες κι όπου υφίσταται και στο βασίλειά. Το ποινικό σύστημα περιλάμβανε, βαρύτατες σωματικές τιμωρίες, θανατική ποινή, εξοστρακισμό κ. ά. Η βασιλική εξουσία παρεμβάλλεται σε ιδιωτικής φύσεως υποθέσεις με σκοπό να επιβεβαιώσει να ενδυναμώσει και να επεκτείνει τη δικαστική της ισχύ εις βάρος των ανταγωνιστών της. Η επιβολή φυλάκισης για χρέη, υπήρξε η αφορμή για τη σταδιακή εμπέδωση μιας αναβαθμισμένης μοναρχικής εξουσίας που επιδιώκει να γίνει απολυταρχική.

Η ποινικοποίηση της φτώχειας

Η καταδίωξη κάθε είδους περιπλανώμενου και φτωχού αποτέλεσε μία πάγια συνιστώσα της ιδεολογίας των ανερχόμενων αστικών στρωμάτων και των κρατικών μορφών εξουσίας. Εποχιακοί μετανάστες, μεροκαματιάρηδες, άνεργοι τεχνίτες, μετανάστες αγρότες , καταδικάζονται όλο και συχνότερα στις βαρύτερες των ποινών. Η νέα «κοινωνική θεωρία», εφαρμόστηκε κυρίως στα αστικά κέντρα κι όχι στην ύπαιθρο. Διακρίνεται μια τομή μεταξύ υπαίθρου και πόλεων. Οι χωρικοί εξέφραζαν συμπάθεια για τους ζητιάνους και τους περιπλανώμενους, γιατί γι' αυτούς ήταν πρόσωπα οικεία, συγχωριανοί, συγγενείς, γνωστοί εποχικοί εργάτες. Στην Αγγλία μετά την εξέγερση του 1381, οι αγρότες αποκτούν αυξημένες ελευθερίες, σ' αντίθεση με τα κατώτερα στρώματα των πόλεων , ενώ στη Φλωρεντία, μετά την εξέγερση των Ciompi τα δικαιώματα των κατώτερων τεχνικών επαγγελματιών περιορίζονται. Αρχίζει να διαμορφώνεται μία μεσαία τάξη, που επιδιώκει να διαχωριστεί από τα κατώτερα στρώματα.

«Μισθωτοί» και μεροκαματιάρηδες στις πόλεις

Η Φλωρεντία υπήρξε μια πόλη ξεχωριστού πλούτου όπου το 1% των πολιτών κατέχει το ¼ του υπάρχοντος κεφαλαίου. Η πόλη γνωρίζει, αυξημένο καταμερισμό εργασίας, αξιοσημείωτη υπερειδίκευση, έντονο πολιτικό έλεγχο των επαγγελματικών δραστηριοτήτων και συστηματική οργάνωση σε συντεχνίες. Το κόστος ζωής αυξάνεται σταθερά από τα τέλη του 13^{ου} αι. και δεν επηρεάζεται από τις επιπτώσεις της πανώλης. Για τους μισθωτούς ,σημαντικό κονδύλι είναι τα έξοδα διατροφής, ακολουθούν το ενοίκιο σπιτιού και εργαστηρίου κι έπειτα η ένδυση και τα έπιπλα και σκεύη. Σε περιόδους σιτοδείας, παρατηρήθηκε έξαρση ακρίβειας και τα γυναικόπαιδα οδηγήθηκαν στη ζητιανιά. Στη διάρκεια της χρυσής εικοσαετίας, οι αυξήσεις των μισθών επιτρέπουν ευκαιρίες για τα ανώτερα στρώματα τεχνιτών, που ανέρχονται κοινωνικά και ταυτίζονται με τις άρχουσες ομάδες στον τρόπο ζωής. Οι κατώτεροι τεχνίτες όμως δε θα αξιωθούν καμία συντεχνία ή προστασία και θα μετατραπούν σε φτωχούς . Μετά την εξέγερση των Ciompi και των άλλων φτωχών ομάδων , το ισχυρό κράτος της Γαληνοτάτης, προέβη σε κοινωνική εκκαθάριση της πόλης, απωθώντας τους ανεπιθύμητους φτωχούς στην περιφέρεια. Το κράτος της Φλωρεντίας στηρίζεται σε γραπτούς και άγραφους νόμους σχετικά με την ιδιότητα του πολίτη, την ιδιοκτησία, τον ποινικό κώδικα, την είσοδο στις συντεχνίες κ ά. Μια καταγεγραμμένη περιφρόνηση των αστών έναντι των αγροτών και των φτωχών αποτυπώνεται σε πολλές εκφάνσεις ζωής.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο άνθρωπος του Μεσαίωνα επιβιώνει γιατί είναι ένα με τη φύση. Προσαρμόζεται σ' ό,τι του δίνει, σε κάθε συνθήκη, μ' οποιουδήποτε όρους. Με την πολυαπασχόληση καλύπτει τις βιοποριστικές του ανάγκες. Οι καθημερινές ανταλλακτικές πρακτικές του προσφέρουν ασφάλεια και θέση στην κοινότητα. Οι σχέσεις αλληλεγγύης μεταξύ συγγενών ,συγχωριανών, δημιουργούν ένα δίκτυο προστασίας. Η διαρκής ανταλλαγή και κυκλοφορία μικροποσοτήτων διαφόρων αγαθών, εξασφαλίζει την επιβίωση τη δική του και των συγχωριανών του κι ενδυναμώνει το κοινό αίσθημα. Οι χωροδεσποτικές σχέσεις « μαλακώνουν» σε δύσκολες περιόδους, τ' αφεντικά δεν αφανίζουν τους αγρότες που τους τρέφουν, οι οικονομικές λειτουργίες βρίσκονται πλεγμένες στο υφαντό των κοινωνικών σχέσεων. Οι υπαίθριες αγορές και τα παζάρια του Μεσαίωνα, είναι χώροι ελεγχόμενοι και αυστηρά διατεταγμένοι από τα συμβούλια των πόλεων. Οι ανταλλακτικές σχέσεις και το σύνολο των οικονομικών λειτουργιών, ορίζονται από το πυκνό πλέγμα των κοινωνικών σχέσεων, των πολιτιστικών και των θρησκευτικών αξιών. Ο Μεσαίωνας είναι βυθισμένος στη θρησκεία, κάθε αναποδιά, θεωρείται θεία τιμωρία, ακόμη κι αν πρόκειται για το χρήμα. Η εκκλησία είναι κυρίαρχος θεσμός και βασικό κέντρο ιδεολογικής παραγωγής. Τα Επαιτικά Τάγματα με τη διάδοση του Καθαρτηρίου, συνταιριάζουν και συμβιβάζουν τη χριστιανική ελεημοσύνη με την εκχρηματισμένη οικονομία. Η ανακατανομή του πλούτου είχε θρησκευτικό χαρακτήρα. Η

αποθησαύριση αντιστοιχεί σε διαστροφή. Η έντονη φιλανθρωπική δράση, οι μεθοδικά οργανωμένοι τρόποι αναδιανομής του πλούτου, η στήριξη επαιτών και φτωχών εν ονόματι της caritas και της σωτηρίας της ψυχής, χαρακτηρίζουν τη θρησκευτική Ευρώπη του 13^{ου} αι. Πρόκειται για κοινωνική πρόνοια θρησκευτικής έμπνευσης. Στις πόλεις, οι μορφές στήριξης είναι έντονα ταξικές. Η αλληλεγγύη οργανώνεται γύρω από τα αστικά επαγγέλματα και την αστική ιδιότητα. Τα βασιλικά διατάγματα ενισχύουν τα αστικά στρώματα που στρέφονται ενάντια σ' όσους αναζητούν εργασία και δεν ανήκουν στις συντεχνίες της πόλης. Κάθε περιπλανώμενος εργάτης διώκεται ως κακός φτωχός. Η νέα αντίληψη της εργασίας που διαμορφώνεται από, τους άρχοντες των πόλεων, τις βασιλικές εξουσίες και τις συντεχνίες είναι η αρχή one man ,one trade. Η ζητιανιά μέσω των Επαιτικών Ταγμάτων των πόλεων αν και εξασφαλίζει λίγο φαγητό στους ενδεείς σταδιακά θα απαγορευτεί. Η εκκλησία του 16^{ου} αι. θα προσαρμοστεί στις επιταγές των αρχόντων των πόλεων και των απολυταρχικών κρατών, καθώς και στις ιδέες της θρησκευτικής Μεταρρύθμισης, με αποτέλεσμα, να θεωρηθούν η ζητιανιά και η ελεημοσύνη κατακριτέες. Το κοινωνικό περιεχόμενο της ελεημοσύνης μεταλλάχτηκε προσαρμοζόμενο στις εξελίξεις. Στα τέλη του Μεσαίωνα, η οικουμενική caritas, απορρίπτει τους φτωχούς, τους μεροκαματιάρηδες, τους άκληρους, τους περιπλανώμενους, χαρακτηρίζοντάς τους ως οικογένεια του Διαβόλου.

Η φτώχεια είναι απόρροια πολιτικών και κοινωνικών συσχετισμών. Η κυρίαρχη ιδεολογία διαθέτει κάθε φορά, όλα τα μέσα για να επιβληθεί ποικιλοτρόπως, ως πραγματικότητα και ως φαντασίωση στο σύνολο της κοινωνίας.